IOANNIS
MONACHI MAIORIS MONASTERII QVI REGE
Ludouico iuniore vixit, Historiæ Gauffredi Ducis Normannorum, & Comitis Andegauorum, Turonorum & Cœnomannorum Libri duo, hactenus non editi.

EX BIBLIOTHECA Laurentij Bochelli, & eiusdem Notis aliquot illustrati.

PARISIIS,
Apud PETRVM CHEVALERIVM in monte Diui Hilarij

M. DC. X.

Cum Priuilegio Regis.

LAVRENTIVS BOCHELLVS IACOBO Garnerio Albignio suo, S.

A*MO te serio, mi Iacobe, Quidni amem? cuius animi candorem viri boni suspiciunt, colunt omnes? Nunquàm flocci faciam aulicos istos kolacas, qui poplite flexo, demissa ceruice, risu molliter ad proditionem cõposito, nil aliud quàm Dominationis vestræ mancipium, & manuum oscula crepant, quos si vel de re leiuiuscula pulses, hanc vnam excipias, ad cætera omnia sese paratissimos spondẽt. Vitium hoc ab aula in vulgus de-*

riuatum nequiter excreuit, & vero iam ars effecta passim excolitur. In ore est omni populo bene dicendi & viuendi normam, toto orbe extorrem sese in forum Parif. recepisse. Et certè ita est, & nos qui in hoc puluere educati sumus, non ita dudum iustitiæ fideique in cœlum auolantis vestigia adorauimus, eiusque multis è millibus satellitum decem aut viginti reliquorum canitiem & morum pròbit[illegible]m veneramur. Multo plures ex [illegible] togatorum cohorte siue à na[illegible]alè informatos, seu vitio sæculi [illegible]e-rius lapsos etiamnum (quod non [illegible] lachrymis & magno dolore animi referimus) hodiè conspicias, qui Palatij decus illud eximium prauitate quadam mentis cum seruilibus obsequiis coniuncta miserabiliter fœdarunt. Nil moror, quod ex iis nonnulli nescio qua ingenioli sui fiducia nugas exleges, &

cruda ſtudia temerè ſupercilioſi pro Delphicis oraculis clientibus perfidioſè venditant, quamuis, vt ait Varro Triotide, priuſquam in orcheſtra Pythaules inflet tibias, domi ſuæ ramices rumpit. Alijs, quod de aleatoribus refert Laberius in Mimis, accidit, vt quantò in arte ſua meliores, tantò ſint nequiores. Angor ea re potiſſimum, quod amici verbo quaſi publico vtuntur, ac ſi nomen aliud non ſuccurrat: Interim quos hac ſalutant voce Parrheſiaſtes illi conuicijs & maledictis laceſſere non deſinunt, peiora ſi facultas ſuppeteret, auſuri, quos Antigoni iudicio præconi ſubijci expediret, & dominum habere qui tam malam haberent linguam. At quia ſatius eſt ſanari iniuriam quam vlciſci, Diuus Auguſtus contentus fuit à conuiciatore ſuo ſecedere. Noſti cætera: tu, inquam, qui mihi alter es Lucillius,

quod omnia facta, dictaque tua inter se congruunt, & respondent sibi, vnaque forma percussa sunt. Absit tamen hoc tibi supra modum efferri enchomio. In fratribus enim tuis, quibuscum familiariter versari beneficio tuo mihi contigit, non minor hæc virtus dignoscitur, quam, veluti propriũ totius familiæ vestræ peculium, & gentiles vestri Pictones, & quicumque vos tantisper norunt, palam testãtur. Itaque cum in luctu publico & D. Errici IV. abhominando parricidio, indignaque morte perempti feralibus exequijs mihi in mentem venisset historiæ inter schedas meas delitescentis à Joanne quodam maioris monasterij Monacho, ante annos circiter quingentos conscriptæ de Gauffredi Ducis Normannorum & Comitis Andegauorum gestis, cui hoc maxime tribuit quod præcipuum in Rege nostro

miratus eſt orbis vniuerſus,
Parcere ſubiectis, & debellare
ſuperbos.
eamq; ab interitu vindicare animus eſſet, hoc ego leui munuſculo, mi Iacobe, te donatum volui, fidei & amicitiæ noſtræ ſymbolo, quo me præpoſterè officia non permiſcuiſſe, ſed ex præceptis Theophraſti non iudicaſſe me cum amauerim, verum amaſſe cum iudicauerim, teque toto pectore admiſiſſe poſteritas ſciat. Vale.

INCIPIT PROLOGVS in Historia Gauffredi Ducis Normannorum & Comitis Andegauorum.

DOMINO Guillelmo reuerendo Episcopo Cœnomanensi, specimini Clericorum & speculo, frater Ioannes maioris Monasterij humillimus Monachorum, & per ipsum clericorum modicũ id quod est. Ad ędificationem sanctimoniæ, & propagationem virtutis, & fortitudinis incentiuum, veterum fuit patrum industria, ante oculos hominum sui temporis proponere, qui vel prudentia perspicaces, vel iustitia seueri, vel fortitudine insuperabiles, vel modestia circumfusi, probitatis quodam speciali radio coruscarunt: quatenus ad eorum normam

ſi quid praua enormaſſet conſuetudo in melius reformarent, & quod melior conuerſatio tenuerat, ad eorum ſpeculum roboraſſent. Vnde non modicis conſueuimus celebrare præconijs, qui de meritis aliorum venerati ſunt, quod nullatenus de proprijs dotibus nanciſcuntur. Nos igitur licet de aridi vena ingenij, licet de tenuiſſimo riuulo ſcientiæ hauriamus, militamus amori, non ſeruimus facultati. Quod enim euacuat facultas, charitas ſubminiſtrat. Nihil enim arduum ad diſturbationem occurrit, dum deſiderio æſtuat vis amoris. Aggredimur onus impar humeris, ſed onus exonerat vis amoris. Cũ enim alij in externis peregrinentur actibus deſcribendis, nos facta de proximo geſta domeſtica viri ſingularis Ducis Normannorum, & Comitis Andegauorum, Gauffredi ſuſcepimus ſub compilationis compendio deſcribere, & ad exemplum laudabilis operis celebrare. Et cum multorum aliorum Principum hiſtorias collegerimus, circa hunc affectuoſius immoramur, qui de quodam ſpecularis radio virtutis mũdum quaſi ſole altero illuſtrauit. Et licet multa de

illo laude non vacantia occulta fide perceperimus, in re tamen necessaria multorum auctoritatis non paruæ testimonia non necessaria præ manibus habemus. Quis enim non nouerit vel clementiam prædicti viri in prostratos, vel in miseros misericordiam, vel iustitiam in rebelles, vel in hostes fortitudinem, vel in rebus gerendis astutiam? Tantus erat, vt hostis superatus commendaret in eo, quod ipse victor facere non posset, & qui vicinus eum nouerat amicus, noui operis præconium eiùs titulis quotidie aggregaret. Legem, fateor, procemij, dum commendationi milito, præteriui. Sed quod artis regula inculpat, veritatis affectio excusat. Vbi enim amor imperat, prolixitatis linguæ fastidium vis castigat. De virtute & actibus Principis Andegauorum, & Ducis Normanorum Gauffredi, Mathæus Andegauensis Decanus nos docuit. Ingengerius de Bohon nobis legit, Iordanus Thesson nos monuit, Obertus de Ocrea nobis enarrauit, Ramnaudus Ruffus nos refecit, Gufferius de Brueria satiauit. Qui circa eum quotidie noua, quotidie admi-

rantes meliora, frequentiam virtutum pro miraculo iam non haberent, quæ in alijs personis pro miraculo celebrarent. Hoc igitur nostri laboris opusculum magnis vigilijs lucubratum, multis in locis perscrutatum tibi commendare decreui, & merito qui viuum dilexisti, & mortuum semper præ oculis habens, & in mente cum eo semper es spiritu, & amore. Tu enim iustiore recides iustitio, & benigniore manu corrodere curabis, vel si quid abundat ad luxuriem vel adulationem deseruit, vel gratię subministrat, qui feruentem charitatem, quam circa viuum exercuisti, in eadem puritate animi circa defunctum, nihilominus refrigescentem conseruas & custodis. Charitas enim nulla fuit, si longius oculo non processit. Vera enim dilectio quæ circa patrem cuiuspiam extitit, post paternos etiam cineres filios non relinquit.

Explicit Prologus.

INCIPIT HISTORIA GAVFFREDI DVCIS Normannorum & Comitis Andegauorum.

ANDEGAVORVM gentem magnanimis & bellicosis Principibus valuisse, & terrori extitisse circumfusis nationibus celebre percognitum est, Siquidem Principes ipsos suis viribus finitimos fulminasse, & sibi subiugasse terras, penè nulli dubium est. Andegauiæ siquidem Monarchia minimè contentis, Turonorum fines Campaniensi Odone à Fulcone Palmerio cognomento Nerra in Brayo bello confecto:, itemque filio eius Tebaudo Comite à Gauffredo Martello primo præfati Fulconis filio confecto, & lege belli deuicto & capto, bel-

licus labor adquisiuit. De quorum Principum nobili prosapia extitit oriũdus Gauffredus Fulconis Regis Ierusalem filius. Sane multa præclara & laudanda in eo fuere: militari gloria summus, fortuna par & industria, ciuilibus armis & studiis liberalibus deditus, affectator iusti amoris, in amicos egregius: Nec verò in oculis solummodo extraneorum magnus, sed intus inter suos, domique prestantior cæteris erat. Sermo illius iocundus, præceptaque admirabilia & amabilia. In causis agendis maximus, nôtitiaque antiquitatis nimia. Et quia literatus, non solum domestica sed etiam extranea bella & facta omnium in memoria tenebat. Nec verò in armis bellicis solummodo vtilior, sed etiam in pace Regum & Principum & quiete populorum reformanda auctoritate sermonis præstantior erat.

Hic vir armis quidem strenuus, &, vt dicam, simplicitatem protendendo sagacissimus, optime literatus, liberalis omnibus, corpore procerus, pulcher aspectu & rufus, macer ac neruo-

ſus, oculis fulmineus, pater patriæ, & terror ſuperbiæ, militiæ actibus deditus, inter cleros & laicos facundiſſimus, iuſtitia inſignis, probitate admirabilis, & ferè omnibus bonis moribus repletus, qui ſuis temporibus ab optimis in nullo deuiauit Principibus. Et quamuis multas tribulationes à ſuis ſit perpeſſus: tamen ab omnibus eſt dilectus. Qui vbi primum adoleuit, pollens moribus & ingenio non ſe luxui & inertiæ corrumpendum dedit, ſed equitando & vbicumque diſcurrendo, plurima præclara faciebat, & minimè ipſe de ſe loquebatur, quibus actibus ſuis omnibus vehementiſſimè charus, hoſtibus terrori habebatur. Fuit igitur mitis, gratus, ciuilis animi, in ciues clemens, offenſarum & iniuriarum immemor fuit. Conuitia ſibi à multis illata audiens, patienter diſſimulauit. Omnibus vniuerſaliter militibus maxime amabilis ac iocundus extitit. Tantæ etiam bonitatis & benignitatis fuit, vt quos armis ſubegerat, clementia magis vicerit, vt ſermo ſubſequens declarabit.

Excedens itaque pueritiæ metas, adoléscentiæ primæuo flore vernans quindecim annorum factus est. Fama igitur vberioris materiæ suffulta, suffragio bonę indolis adolescentem longè lateque personans, vsque ad gloriosissimi Anglorum Regis Henrici aures illius celebre nomen euexit. Rex verò adolescentis patres ab antiquo genere expectabiles, probos moribus, & armis strenuos nouerat, audiens illum, quantum ætas patitur & posse suppeditat, non degenerare, quoniam de se meliora promittebat, vnicam ei filiam lege connubij iungere affectabat. Allegantibus igitur nuntijs, Regia voluntas Fulconi Comiti Andegauorum in petitionibus suis innotescit. Ipse verò vir per omnia sagacissimus & industrius, Regijs Legatis dignum deferens honorem, Regis petitionem affectui se mancipaturum gratulanter promisit. Dantur vtrimque fides, & res sacramentis firmata, omnem dubietatis scrupulum tollit. Ex præcepto insuper Regis exactum est à Comite vt filium suum nudum militem ad ipsam imminentem

Pentecoſten Rothomagum honorifice mitteret, vt ibidem cum coæquæuis ſuis arma ſuſcepturus Regalibus gaudijs intereſſet. Nulla in his obtinendis fuit difficultas. Iuſta enim petitio facilem meretur aſſenſum.

Ex imperio itaque patris, Regis gener futurus cum quinque Baronibus Iacuelino videlicet de Malliaco, Roberto de Semblentiaco, Arduino de Sancto Medardo, Roberto de Boloio, Pagano de Clareuallis, & viginti quinque coætaneis ſuis, multo etiam ſtipatus milite Rothomagum dirigitur. Fama verò præcurrente, nunciatum eſt Regi quia Comitis Andegauorum filius aduenisset. Lętatus eſt itaque Rex in his quæ dicta ſunt, & ſuper generi ſui aduentum, mittitque à latere ſuo nobiliores quoſque, vt eum cum debito honore & reuerentia ante Regiam deducerent Maieſtatem. Introgreſſo autem aulæ Regiæ atrium interius, ſuis & regijs militibus circumſcepto, vulgi etiam ſtante Corona, Rex, qui àntea nulli aſſurgere conſueuerat, ipſi àſſurgens obuiam procedit, pio ſtringit amplexu,

plexu, dulcia tanquam filio infigens
oſcula; propria enim manu deducens
ſibi conſedere facit.
Rex adoleſcentem multiplici affa-
turalloquio, multa ei proponens; vt ex
mutua confabulatione reſpondentis
prudentiam experiretur. Adoleſcens
vero; vt ſapientium moris eſt, verborum
compendio ſtudens, eadem etiam ver-
ba Rhetoricis exornans coloribus, pau-
cis innoteſcere ſatagebat. Rex ſatis ſu-
per quæque admirans, admodum dele-
ctatus eſt ſuper prudentia & reſponſis
eius. Tota dies illa in gaudio & exulta-
tione expenditur. Illuceſcente die alte-
ra, balneorum vſus, vti tyrocinij ſuſci-
piendi conſuetudo ex poſtulat, paratus
eſt. Comperto Rex à cubiculariis quod
Andegauenſis, & qui cum eo venerant,
aſcendiſſent de lauachro, iuſſit eos ad ſe
vocari. Poſt corporis ablutionem aſ-
cendens de balneorum lauachro. Co-
mitis Andegauorum generoſa proles
Gauffredus byſſo retorta ad carnem in-
duitur cyclade auro texta ſuperueſtitur,
chlamide conchilij & muricis ſanguine
tincta tegitur, caligis holoſericis calcia-

tur, pedes eius sotularibus in superficie leunculos aureos habentibus muniuntur eius verò consodales qui cum eo militiæ suscipiendis munus expectabant, vniuersi bysso & purpura innouantur.

Talibus itaque, vt prætexatum est, ornamentis decoratus regius gener, quia flos lilij candẽs roseo superfusus rubore cum illo suo nobili collactaneo comitatu de secreto thalami processit in publicum. Adducti sunt equi, allata sunt arma, distribuitur singulis, prout opus erat. Andegauensi verò adductus est miri decoris equus hispaniensis, qui tãtæ, vt aiunt, velocitatis erat, vt multæ aues in volando eo tardiores essent. Induitur lorica incomparabili, quæ maculis duplicibus intexta, nullius lanceæ vel iaculis cuiuslibet ictibus transforabilis haberetur. Calciatus est caligis ferreis, ex maculis itidem duplicibus compactis, calcaribus aureis pedes eius astricti sunt. Clypeus leunculos aureos imaginarios habens côllo eius suspenditur, imposita est capiti eius casis multo lapide pretioso relucens, quæ talis temperaturæ erat, vt nullius ensis acumine

incidi vel falsificari valeret. Allata est ei hasta fraxinea ferrum Pictauense prætendens. Ad vltimum allatus est ei ensis de thesauro Regio ab antiquo ibidem signatus, in quo fabricando fabrorum superlatiuus Galannus multa opera & studio desudauit. Taliter ergo armatus tyro noster nouus militiæ postmodum flos futurus, mira agilitate absque stasi gratia, in velocitatis equum prosilit. Quid plura? Dies illa tyrocinij honoris & gaudio dicata, tota in ludi bellici exercitio & procurandis splendide corporibus elapsa est. Septem ex integro dies apud Regem tyrocinij celebre gaudium continuauit.

Iterato mittuntur à Rege nuncii ad Fulconem, Andegauēsem, vt in octauis Pentecostes Cœnomannis honorificè filii sui nuptias celebraturus, occurat. Qui libenter annuēs ire non distulit, sed cum magno, vt imperatum fuerat, apparatu, ad locum, & diem assignatum aduenit. Rex verò à Rothomago pedes extulit, & cum Fulconis filio & filia sua imperatrice (Imperatoris siquidē vxor extiterat) Cœnomānicis itidem die assi-

gnata affuit. Conuenerunt ex diuersis partibus ad sacramentum nuptiale peragendum Archiepiscopi, Episcopi, Abbates & Ecclesiastici ordinis diuersi gradus. Traditur itaque nuptui filia Regis Andegauorum comitis filio fit ab Episcopis mutui consensus scrutinium. In consensu siquidem coniugii tota vis & efficacia consistit, consensus etenim cõiugium facit. Consentit vterque, alter alteri fidem se seruaturum pollicetur. Celebrant igitur Missarum solemnia. Celebratur etiam benedictio nuptialis, fit gaudium in clero, tripudium in populo, & clamatum est voce præconis, ne quis indigena vel aduena, diues, mediocris, vel pauper, nobilis vel plebeius, miles, vel colonus ab hac regali lætitia se substraheret. Qui autem gaudiis nuptialibus minimè interesset, Regiæ procul dubio Maiestatis reus esset. Impletæ sunt igitur nuptiæ discumbentium & variis ferculorum generibus omnis sexus reficitur. Per tres igitur hebdomadas nuptialis indifferenter continuata est celebritas. Peractis nuptiis nemo militum à regio munere vacuus abscessit.

Rex verò genero suo & filiæ suæ pa-
is relinquens oscula, ad alia agenda se
onuertit. Consul verò Andegauēsis cū
ilio suo & filii vxore Andegaues abiit,
uibus adhuc aliquātisper lōge positis,
ota ciuitas ruit. Pulsātur signa, parietes
Ecclesiarū cortinis & palliis adornātur.
Vniuersus verò Clerus in albis & cap-
is, cum cereis & textis & crucibus, cū
ymnis & laudibus obuiā deuotus pro-
edit. Susceptus est itaque dominus no-
us & domina noua cum maximo Cle-
i plebisque tripudio. Duxerunt dein-
eps in bonis dies suos, & Britāniæ ma-
oris insulā, & cis maritimas partes ma-
nifici germinis successione nobilitaue
unt. Cū igitur Fulco Andegauensē, Tu-
onicū, Cenomanicūque Consulatū in
rosperitate regeret, Rex Ierosolymorū
Balduinus secūdus nuncios in Frāciam
misit, qui prudentiū cōsilio virū idoneū,
qui filiā suam cū Ierosolymitano regno
duceret vxorē, secum adducerēt. Elege-
runt itaque consilio Ludouici Regis, &
Episcoporum & multorum peritorum
Fulconem Andegauensem, virum bel-
lic osum, qui vxore carebat. Ipse verò

cum maximis copiis mare transiens, filiæ Regis matrimonio copulatus, Rex Ierosolymorum effectus est.

Sublimato, vt diximus, patre eius Fulcone in Ierosolymitanũ Regẽ, Consul Gauffredus armorũ exercitiis, & laudis adipiscẽdæ operã dedit. Nonnullo tẽpore elapso in arenosa mõtis planicie à Britonibus & Normannis torniamenti dies assignata est, cõueniũt ad Normãnorũ partis subsidia Dominus Comes Flãdrensis, Theobaudus Comes Blesensis, & eius frater Stephanus Moritaniæ Dominus. Hi tres Hẽrici Regis Anglorũ nepotes erãt. Cõuenit & ipse Consul cũ suis, eorũ multitudini numerum accrescẽs. Stabãt ex aduerso Britannorũ acies armis quidem & animis strenuę, sed numero pauciores. Videns itaque Consul Andegauensis Gauffredus Britannicæ cohortis imparem congressum auulsus à multitudine ad paucos se contulit, ipsis opem laturus sit congressus, commiscentur acies, fit multus armorum strepitus, sonant editui, tubæ multiplicis varia vox intonat, dant destrales dissonos hinnitus, à clypeis aureis sole

relucentibus, mons ipse Michaeliticus resplenduit. Animantur viri ad certamen, franguntur hastæ fraxineæ, emutillantur enses, iam pede pes teritur, vmbone repellitur vmbo, euacuantur sellæ, supinantur equites, equi deiectis sessoribus suis ruptis habenis hinniẽdo vagantur. Partis aduersæ singularis terror. Gauffred9 aduersarios impetit, huc atque illuc discurrens suis subuenire satagit, lancea multos deiicit, ense ictus ingeminans innumeros vita expellit. Sequuntur Britones spem victoriæ Ducem præuium varia mortium genera aduersariis inferentes. Instat Andegauensis leone ferocior, instat phalanx Britannica iam de victoria præsumens. Normanni siquidem in menso certaminis fatigati terga dantes fugã arripiũt, & multitudo à paucis cõfecta ad castra repedare compellitur. Normanni verò confusione inopinata deiecti, singulare certamen Britonibus proponunt.

A transmarinis nãque partibus torniamenti fama deducente, miles Sansonicus giganteæ magnitudinis aduenerat. In cuius viribus & audacia confi-

dentes, de victoria præsumebant. De castris igitur Normannorum homo ille humanitatis excedens metas progrediens, stans in loco eminentiori agminibus Britonum improperans, prouocat eos, vt quilibet eorum singulari cõgressu cũ ipso decertaret. Expalluit vultus audientiũ, & fortiũ robur emarcuit: verebantur quippe singuli cum tantæ enormitatis bellua singulare inire certamen. Intuens verò gener Regis magnanimos à natura viros ad inuitationis inuitæ vocem, tanquam enerues & eiulatos dissolui, infremuit spiritu, & obiecti impatiens improperij prosilit in equum, arma corripit, & spectantibus vndequaque cateruis singularem cum giganteo milite iniuit congressum, fit altercatio dura. Vir etenim ille humanæ virtutis modum excedens, lanceam quasi liciatorium habens, Andegauensem impetit, & eius scutum & loricam non sine sanguinis effusione perforat. Stat Andegauensis tanquam equo radicatus immobilis, & impetitorem suum lancea transuerberans, deiecit, & deiecto desuper stans ense caput absci-

lit. Equum verò victi victrici manu deducens cum Normannorum ignominia& suorum gloria tropheo potitus gloriosus victor abscedit. Zelant propum inuidi Comites, & eum tanquam Regis generum inter suos securũ agere siũt, vbi nulla capturæ formido titillet.

Hac igitur ex causa militiæ speculum singulare, Gaufredus dulce de se famę pabulum præbens, laudis cupidus, in confinio Flandrensium,& in longè positis terris cœpit torniamenta perquirere,& laudis cupitæ & bene gestis rebus in dies emolumenta percipere.

Venationi etiam deditus erat cum sibi vacabat & negotia patiebantur. Hoc enim exercitium quibuslibet, & licet curas noxias expellere consueuit, & quadam recreatione percepta, ad necessaria reducere promptiorem. Quadam igitur die iuit, vt sæpe, venatum. Igitur syluam ingressus, & venatores de more sagacibus catulis copulas relaxarunt, qui mirum in modum odoratu sensifico è vestigio feram sequentes, sub momento reperiunt. Comperit hanc Comes ex ipsorum la-

tratibus canum, & feræ fugientis flexuosos circuitus anticipare contendẽs, compendia viarum aggreditur, sed res in contrarium cedit. Nam dum arctatura canibus bestia secus quàm sperauerat, Comes in partes alias fugitare cogitur, & quo se putabat, tam sociis, quam canibus fore propinquiorem, eo remotior factus est. Solus itaque Comes solitarias syluas perlustrãs tota die oberrat, non socios, non canes, non aliquem qui eos vidisset, reperiens.

Tandem iam sole ruente, vt quo clauderet diem, inter auia nemoris cõspicatur rusticum, qui multum infectus fuligine, reliquã corporis partem vix vsque ad renes nigerrimo obumbrabat habitu. Congrua plane persona officio quod gerebat. Insudabat siquidem conficiendis carbonibus in vsus fabrorum, vnde & vultus & habitus colorem contraxerat. Quem videns liberalis Gauffredus, non vt pauperem diues contempsit, sed vt homo hominem recognoscens, in vnius miseria communem hominum calamitatem deplorat, elogium illud primi hominis remi-

iſcens: In ſudore, inquit, vultus tui eſceris pane tuo. Ergo ſalutat eum enignè, cum ſalutatus hoc ſubinfert. Dic mihi, vir bone, ſi viam noſti quæ aſtrum Locas ducit? Tum ille, Domie, inquit, ſi non noſſem non tam freuenter illuc carbonem meum venũ eferrem. Et Conſul. Ergo inquit, vir one deduc me per ſemitas tuas, quod vſque veniam ad publicum iter, ne rrare incipiam per inuia ſyluarum iſtaum. Qui ruſticus, Domine, ait, vos nſidetis caballo veſtro nec eſtis, vt puo, ſollicitus animæ veſtrę quid manducetis, neque corpori veſtro quid induamini. Ego autem ſi laborem meũ ntermiſero, cum tota familia mea fame deperibo. Et Comes, noli, inquit, cunctari, ſed veni, quæſo quô poſtulo, quia mercedem itineris tui perſoluam. Tum homo in eum reſpiciens, & neſcio quid diuinum deprehendens, in obſequendo ait, Tibi amodo non formido fore mihi iacturam, pergo tecum quocunque iuſſeris. Quod Comes gratanter amplexus, de trunco facit eum retro ſe caballum ſcandere. Hic aliquã-

tulum libet orationis ſiſtere curſum, & Principis humilitatem attentius intueri, mirari manſuetudinem. Comes ruſticum prior ſalutat, rogat ſupplex, qui iubere debuerat: repulſam paſſus, à precibus non deſiſtit, præmium ſpondet cui debetur obſequium. Impetrato quod voluit, conſedere facit pariter in caballo, ſed cœptum perſequamur.

Iam tunc inter eundum familiariter Comes cum ruſtico fabulatur. At inter cætera: dic, ait bone vir, de Comite noſtro quid aiunt homines, quæ magnorum ſententia, quæ vulgi opinio? & ille. Quantum, inquit, ad ipſum ſpectat, vel ad ea quæ coram geruntur, de eo quicquam mali nec dicimus nec ſentimus. Nam iuris amicus, cuſtos pacis, hoſtium debellator, & quod plurimum in principe nitet, oppreſſorum benignus auxiliator. Sed væ nobis domine, qui eo neſciente multos hoſtes patimur, hoc ipſo vtique grauiores quo occultiores, domeſtico enim hoſte nihil vel promptius ad lædẽdum, vel difficilius ad cauendum, & hi præcipuè quibus nec audemus reſiſtere, nec effugere præuale-

mus. Et poſſet, inquit Comes, dominus noſter vel iſtorum hoſtium reprimere ſentētiam, vel ipſos deturbare. Ille: Poſſet vtique, domine mi, quippe ſub obtentu obſequii ipſius hæc omnia mala operātur. Tum Comes, Hoc, inquit, diligentius & ipſos hoſtes retege, & eorū mihi expone malitiam, fortaſſe cum tempeſtiuum fuerit Comiti non tacebo. Domine, ait ruſticus, hoſtes noſtri ſunt præpoſiti villici, cæterique miniſtri domini noſtri Conſulis.

Cum igitur dominus Comes, vſpiam caſtrum ſuorum venerit, miniſtri eius expenſas quocumque venales prece reperiunt ſine prece, vel precio rapiūt, tacent interim quæ venalia habebant, diſcedit Conſul, repetunt creditores precium expenſarum. Tum, domine, miſerabile dictu! vel omnino negatur, vel differtur vltra modum, adeo, vt creditores dimidium precium libenter accipiant. Tunc vir prudens diſſimulata ira, neque enim poterat non iraſci, audiens ſeſe ſibi tam crudelibus paſci, ſubridens ad ruſticum ait, verè hi pro nihilo habuerunt terram deſiderabilem qui &

reditus comitis sibi vsurpant, & ipsum nescientem de rapina faciunt viuere. Comes vtique dixit: Pax pax, & non est pax cum domesticis hostibus terra eius grauius deuastaretur. Et rusticus: Nec dum domine, inquit, totum audistis. Et Consul. Totum, ait, libenter audiam, tu modo æquè totum diligenter explica. Diligo ait Consulem, & ad ipsum ausu familiaritatis referendi quæ libuerint, non vltimum locum habeo. Forsan ait rusticus, volente Domino actum est, vt vestris auribus hodie ista deponerem, vt quod per me non poteram, per vos Comiti non lateret. Audite ergo, Domine, & nil grauemini.

Post messes collectas exeunt præpositi Cõsulis ad villas, & coactis in vnum agricolis noua lege, imò violentia frumentariam exactionem eis imponunt. Tum miserabile dictu! hi vnum, hi duo frumenti exigũt sextaria, alius amplius, si speratur reddere posse, si quis forte fuit, quod tamen rarò contingit, qui huic exactioni audeat contra ire; ille accusãtibus satellitibus trahitur in causam, falsa ei crimina impinguntur, nec

niquorum Iudicum vnquam manus
uaras euadit, donec exhausta bursa se-
o pœniteat miserum peruersis legibus
contraisse. Et Cõsul silenter: ve, inquit,
qui condit leges iniquas. Et addidit:
nea est vltio, & ego cum retribuam in
proximo tempore. Ad rusticum autem.
Dic, ait, ne sileas, si quid adhuc superest
le illustribus viris. Vtinã Comes, de se
utem dicebat, opera ipsorum cogno-
sceret. Mirum est, domine mi, rusticus
nquit, quonam modo dominum no-
strum Comitem latent quæ coram cun-
ctis aguntur, nisi quia domini solent
mala domus suæ scire nouissimi. Vnum
addam relatis, & tecum finem loquen-
di faciam ne rusticano more balbutiens
facetis displiceam auribus. Et Comes:
refer, ait, nil verearis, nemo facetior ve-
ra dicente.

Cum aliqua, vt sæpe, bellorum opi-
nio vel vera vel ab ipsis ficta audiri cœ-
perit, tum præpositi isti cum ingenti
strepitu missis satellitibus famam exag-
gerant, & sub voce præconis, per publi-
cum edictum ruricolas vndecumque
congregant, sub obtentu custodiæ, re-

plere castella, rura deserere. Tum prolocutores clam missi qui singulos alloquuntur, & velutiacturæ condolentes, ac diutinæ moræ pro bono consilio exhortantur, quatenus priuatis muneribus, redeundi licentiam à Præpositis redimant, quod qui facit redire permittitur, sin alias, grauati expensis alieni æris, noui Castellani debitores ruricolæ coguntur existere. Hi sunt, inquit rusticus, Domine mi, quibus populus aggrauatur, infœlicius fere in pace laborat, quam in bello deficeret. Finis erat dictis, & ecce introeunt portam primam oppidi. Nec prætereundum sane quam miserabile murmur de Comitis absentia increbrescebat. In aula singuli singulos de Consule requirebāt. Nemo quod bonum est respondebat, & hoc præcipue dolorem augebat, quod solus abesse videbatur. Nec iam Aulici celare poterant tam durum rumorem, verè ait Poëta.

Fama malum quo non vnquam velocius vllū.
Mobilitate viget vireſque adquirit eundo.

Hoc igitur aulæ septa inuisa satis iam penetrauerat, murmur etiam miserabi-

le

le diffundebat in populos. Quodque dictu difficile est, quod sine dolore grauissimo nemo audiebat, nemo auditum poterat reticere scilicet Comitem solũ à venatu cum sociis non rediisse.

Erat igitur tristis quædam rerum facies, vbi nullus curam agebat domesticam communi mœstitia omnibus imminente, suspensi omnes arrectis auribus in hostiis excubabant, positi nimirum inter spem & timorem, aut redeuntem videlicet Comitem de sylua præstolantes, aut de redeunte quidpiã certius audituri, & vt scriptum est, vbi amor, ibi oculus; attonitis oculis de via per quam de sylua redire consueuerat, pendebant immobiles vniuersi & singuli, cum ecce desideratus adueniens quem primum offendit suo illo more affatur liberaliter. Cuius voce agnita, nil respondens pręgaudio præcurrit ille, & voce qua poterat Consulem clamabat aduenisse, & digito ostendebat. Turba ruunt, ætas omnis & sexus vterque gaudentes pariter & clamantes, benedictus qui venit. Quã copiosis luminaribus nox ipsa obstupuit, tenebras

cuius vt faces densissimæ effugabant, sic Comitis aduentus mœstitiam. Tum primum agnoscit rusticus cuius ductor extiterat, cum quo fuerat collocutus, nec passus hærere diutius dorso Consulis, ad terram subito desilire nititur. Quod Consul sentiens, retro acta manu retinet renitentem, & subridens, Siccine, ait, ductorem meum abiicere debeo, cuius beneficio ad meos vsque deductus sum? Non ita erit. Turbis igitur comitantibus, & vtrumque latus Consulis cateruatim ambientibus, velit, nolit, rusticus vsque in aulam sublimis fertur in equo cum Consule.

Venitur ad conuiuium, mutatis vestibus munificentia Consulis, medius procerum discumbit rusticus, ferculis splendidissimis rusticus honoratur. rusticus bibit in auro, & tota fere fabula conuiuij vel de rustico, vel cum rustico agitatur. Sternitur ei lectus mollior sane, vt reor, & mundior quam vel in sylua, vel penes se habere consueuerat. Crastinus illuxerat dies cum Comes regressus amicis ductorem suum præcipit euocari, & eum inter proceres con-

ſedere faciens, ſic exorſus eſt. Non eſt, inquit, æquum vt ductor meus iſte qui opus ſuum propter me intermiſit, vt me vobis redderet pro opere intermiſſo talionem dehabeat. Præſertim cum in ſudore vultus ſui veſcatur pane ſuo. Et cõuerſus ad ipſius caſtri præpoſitum: Age, inquit, redituum meorum eſt ne aliquid apud te? At ille genu flexo, Domine, inquit, mille ſolidi de reditibus veſtris penes me vobis conſeruantur. Et Conſul: Vade, inquit, & quingentos ſolidos reconſigna huic ductori meo, ne totum opus quod mei gratia obmiſit, incaſſum amiſiſſe videatur, ſed ſicut fuit ſocius ad tẽpus itineris, ita fiat particeps & reditus. Quo facto, iterum Conſul ruſtico accerſito coram omnibus: te, inquit, & tuos hæredes in perpetuum ab omni exactione & ſeruitute abſoluo, atque libertos imò liberos fore conſtituo. Regredere ergo ad familiolam, & iam aliquantulum leuius te habeto. Quo dicto iubet eum in propria deduci. Iam verò non immemor Conſul eorum quæ à ductore ſuo didicerat, ſub voce præconaria edici man-

dat, vt quicunque essent quibus pro ipsius expensis aliquid deberetur, coram assisterent. Quo edicto, & si terror iubentis non cogeret, cupiditas imo iusta querimonia inuitabat. Sine mora igitur adueniunt vndique debitores reposciturí quæ fraus eatenus præpositorum distulerat. Quorum multitudine Cõsul miratus, ingemuit grauiter. Nec tamen tędio affectus est, sed singulorũ causas diligenter didicit ab eis, summam debiti quod vnicuiq; debebatur. Tum etiam vocatis Præpositis coram eadem multitudine infremuit, & ait: Optimos vos custodes terræ meę constitui. At illi, Quidni, inquiunt, Domine? Et Consul ad turbam: Edicite, inquit, confidenter singuli sigillatim quantum pro meis expensis vnicuique debeatur: Nolite metuere. Ego sum qui præcipio vobis. Quibus sua debita recitantibus, Consul iterum ad Præpositos ait: Me miserũ quem de pauperum sanguine huc vsque pauistis? Putabam me tenere pacem & ecce turbatio. Et illi: Cognoscimus, domine, inquiunt, impietates nostras, quia peccauimus tibi.

Et Comes: ex ore veſtro vos iudico, ſerui nequam Sciebatis me totis viribus in pace quærenda & cuſtodienda verſari, & vobis commiſeràm, vt vice mea populum mihi commiſſum pacificè regeretis, vos autem pro pace murmur, pro legibus iniurias promulgaſtis, & me, pro dolor! odioſum feciſtis pauperibus populi mei. Niſi igitur hanc in vobis vlciſcar malitiam, hactenus conſenſiſſe videbor. At contra, quia verecunda criminis confeſsio proximum tenet ab innocentia locum, & vos vel verecundè vel timidè confeſſi eſtis, temperabo vindictam, & vt ait poëta, medio tutiſſimus ibo, ita ſcilicet, vt ne faueam ſceleribus, nec ſponte confeſſos penitus exterminem. Nunc igitur, quod quidem primum eſt, omni ſemota dilatione, ex integro reddite ſingulis quæ pro meis expenſis illis debetis, quo facto ad me continuo redietis vt de vobis iudicetur. Nulla mora interpoſita paruerunt, nam Comitis vrgebat imperium.

Redditis igitur & ſine mora & ſine typo debitis omnibus, abſque ferè illis duntaxat quæ pro expenſa Comitis de-

bebantur, redeunt ad eum Præpositi non sine timore, & submissis vultibus. Nam, vt ait poeta: difficile est crimen non prodere vultu, Domine, inquiunt, factum est vt imperasti. Quid nobis locus est? Quo dicto sese timore agente vltra quam liceret locutos timentes, pariter & silentes, dum vellent occultari, prodebant: hinc enim eos arguebat conscientia, qua nullus testis crudelior, hinc amor, imo feruor iustitiæ, quem in Comite sentiebant, pœnis addicebat. His taliter affectis quo Consul diu multumque secum deliberans tandem vultum erigens terrificum, dixit ad eos. Quid opus iudicibus est? ipsi de vobis ferte sententiam. At illi voce pariter & vultu tremendo, Domine aiunt, non est nobis aperire os præ confusione. Vnum & solum est, vnde si quod erit capimus solatium, quia cum iratus fueris misericordiæ recordaberis. Alioquin si locuti fuerimus, os nostrum condẽnabit nos. Et Consul ad hæc: Nunc, ait, si mortem quam quidem merueratis vultis euadere, quicquid ex hoc genere fraudis adquisistis coram me deponite, quo ea in

vſus bonos expendentes etiam de malis veſtris faciamus bona. Iubentis vocem eorum executio comitatur, ſi qui tamē diſſimulauere, quod verũ erat nec Comitem latuit, nec eis impune ceſsit. Ipſe enim eos, etſi inuitos, veraces eſſe-cit.

Accepta igitur pecunia Conſul, quā ſerui nequā ſub prætextu obſequij eius iniuſtè acquiſierant, iuſtè diſpenſauit, ac deinde ne quid ſimile in terra eius contingere poſſet, & ſollicite prudens, & prudenter ſollicitus amputauit. Omnes enim miniſtros ſuos non modo ibi, ſed vbique iurare coëgit, vt expenſæ ſuę de reditibus ſuis, quocumque terræ ſuæ adueniret, antequam inde diſcederet, redderentur. Quod ſi minus fortè reditus ſui ſufficerent, quocumque modo etiam ad vſuram mutuaretur ſuarum expenſarum præcium. Ipſe quoque coram omnibus iurauit, quod ſi quis miniſtrorum eius hoc ſtatutũ ipſius aliquo modo tranſgredi præſumpſiſſet, publicata ſubſtantia eius, ipſe trangreſſor de vita periclitaretur. Quid plura? Simili modo cæteris egit qui pacem terrę il-

lius & populi quietem corruperant per auaritiam. Patet luce clarius quam prudens, quam discretus vir iste fuit, quam iustè pius, quam piè iustus extiterit, qui quadam iuris & pietatis temperie morum vitia sanans, nec remissus extitit inulta relinquendo, nec in feriendo crudelis. Procul dubio non surda præterierat aure quod scriptum est. Diligite iustitiam qui iudicatis terram. Vtinam nostri Principes temporis huius Principis nostri exemplo erudirentur, in nulla parte se exhibere nimios, vt nec auaritiæ studerent, nec inclinarentur ignauia, nec furore debaccharentur in subditos.

Inter innumera iam dicti Comitis liberalitatis opera illud in sole poni dignum censeo, quod apud Locas circa quendam clericum clementer operatus est. Quodam enim tempore, dum Turonici pagi amœna perlustrans oculis suis oblectamenti pabulum præberet, Locas nobile castrum deuenit. Mane itaque facto, vt ei moris erat, ad Ecclesiam Canonicalem, cui Abbatis vice fungens præerat Missæ deuotus audi-

tor accessit. Contigit autem quod quidam clericus tunc temporis admodum pauper tractum illum qui de necessitatibus dicitur decantans, necessitatum suarum quas in eo diutina paupertas congesserat recordatione permotus in fletum vehementem erupit, & tractum inchoatum lachrymis & singultibus interrumpens, alternas singultuum vices lachrymosis comitantibus suspiriis in hunc modum ad finem vsque perduxit. Ad hominis igitur inopis & compuncti compassionem cor Principis inflectitur, & eo post Missarum solemnia coram Canonicis euocato, quæ ploratus tam vehementis occasio fuit, sciscitatur. Cui pauper ille demisso vultu ait; Dum tractum illum, qui de necessitatibus inscribitur, Domine mi, decantarem, in necessitate semper positus de paupertatis meæ exitu, & peccatorum indulgentia recogitans, fleui. Ad quē Comes de peccatorum necessitate periculosa eruere vos, vel quemlibet non mea interest, sed solius Dei singulare munus est. Vt autem de necessitatibus quæ ad temporalem spectant substan-

tiam vos eruam, do vobis inpræſentiarum in Eccleſia iſta Præbendam vnam. Do inſuper Eccleſiam beati Vrſi, & ad eius titulum in ſacerdotem vos ordinari. Tertio, addo tres Præbendas Andegauis. Primam, in Eccleſia ſancti Mauricij: ſecundam in Eccleſia beati Martini: tertiam in Eccleſia ſancti Laudi Capellæ meæ & Decaniam eiuſdem Eccleſiæ. Sic liberalis Comes, miſericors Dei miniſter pauperem ditauit, & eum de ſtercore & opprobrio paupertatis erigens ſublimauit.

At verò circa Eccleſias quam deuotus extiterit, quam piè etiam præſumens de ipſarum Eccleſiarum priuilegiis breuitatis amore vno ſaltem exemplo aperiam. Controuerſia frequens & plurima inter ipſum Comitem & Turonenſem Archipræſulem verſabatur. Contigit ergo aliquando ipſos palam contendere. Archipręſul itaque felle commoto dixit ad Comitem: Quia rebus Eccleſiæ, cui Deo auctore præſum, has & has irrogaſti s iniurias, pro certo ſciatis quia vos excommunicabo. At Comes nil motus, tam voce ſerena quã

facie: Quod me, ait, Domine Præsul, iniuriarum arguitis, aut purgare crimen, aut emendare conuictus non renuo. Porro quas subiungitis minas vestræ excommunicationis penitus non formido. Quo audito Episcopus grauiter de contemptu, quam de iniurijs dolens; meam, inquit, sententiam non timetis, illatas iniurias augetis insolentia, & in nostro contemptu diuinam Maiestatem offenditis. Nunquid noster parrochianus non estis? Nunquid animæ vestræ curam, vt Pastor vester, habere nõ debeo? Ad hæc Comes subridens: Bone Pastor, ait, præesto quibus debes, & de illis habeto curam qui tibi commissi sunt. Canonicis porrò beati Martini, & Monachis Maioris Monasterij nunquid dominaris? Ego autem & Canonicus sum sancti Martini, & Monachus Maioris Monasterij. Ergo refrena iura, cohibe potestatem, & quam mihi sententiam minabaris super tuos exerce. Sic vir sapiens & iniustam Pontificis euasit sententiam, & quanti haberet Ecclesiarum priuilegia, comprobauit.

Fama apud homines, apud Dominũ virtutum præmijs viuunt, quibus viuere virtus erat. Quique sui memores alios fecere merendo. Quo contra bestiam viuunt & hominem diffitentur, quibus Deus venter est, & gloria carnis occasio vitæ, qui si æqua lance sese metirentur, illud Flacci sibi non merito poterant vsurpare,

Nos numerus sumus & nati cõsumere fruges.

Sed sicut prauorum vita exemplum inertiæ est; sic piorum memoria virtutis incrementum. Relinquentes igitur fœdam prauorum memoriam de bonis sumamus exempla. Inter quos Andegauorũ Comes Gauffredus clariori quodam fulgore probitatis enituit. Cumque mirum in modum virtutum insignia elucerent in eo, & tanquam sibi natum certatim vendicaret, specialiter tamen suum fecit operibus natiquum,

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Grata virtus vtraque in Principe, quem nec ignauum pusillanimitas hostibus, nec subditis duricia exhibuit inhumanum. Cuius vtriusque rei euidens ar-

gumentum ſub exemplo monſtrabimus; Pictauenſes igitur finitimi eius, gens ſcilicet effera nimis, & plus auſu temerario quam virtutis conſciẽtia præſumens, crebris aſſultibus in eũ irruebant. Quorum audaciæ vir ſtrenuus in nullo cedens duplicem talionem illis reponebat, & ſua ſcilicet ad integrum defenſans, & quæ hoſtium erant, viriliter deuaſtans.

Denique partibus vtriſque, vt fieri ſolet, ſibi hoſtiliter obuiantibus, quatuor milites de parte hoſtium capiuntur, ſuper quibus Comitis conſulit voluntatem Ioſlinus de Turonis, in ipſius quippe cuſtodia habebantur, quidnam ſcilicet fieret de illis, vtrumne datis obſidibus ad tempus, an certè nominatæ redemptionis datæ fide abire ſinerentur. Cui Comes. Neutrum, inquit, dũ res eſt in pendulo faciemus, ſeruentur ſollicitè qui capti ſunt, & prout guerræ noſtræ exitus ſe habebit, de ipſis diſponemus. Dum igitur intercedit dilatio, Ioſlinus affectus ne tædio, an motus miſericordia ſuper captis dubium eſt, piæ tamen fraudis excogitat li-

bertatem. Captos itaque milites allocutus, ſic ait : Velletis ne liberari de manu Comitis, aut forte placet vobis iſta captiuitas? .Qui primo quidem irrideri ſe putantes, nec audentes reddere vicem, ora continuerunt. Quibus iterum Goſlenus ſic inquit Induruiſtis in malitia,vt nec mihi reſpondeatis?Tũ illi; Non iraſcatur,inquiunt, dominus noſter. Propoſuiſtis enim nobis quod planè deriſio videbatur,ideoque reddere verba diſtulimus. Quis enim captus, & captus meritò præſertim ſub tanto Principe non formidet? Fatemur enim, etiam cum mortis diſcrimine, ſi fieri poſſet, nos velle liberari. Tum heros: Adquieſcite conſiliis meis & viuetis. Dominum multum timeo. Domine,inquiunt, iube quod vis, & fac quod iubes,nos parati erimus parere per omnia, tantum de noſtra liberatione tractetur. Nunc ergo, ait, de probitatibus Conſulis aliquẽ componite rimulum, quod genti veſtræ de facili & velut ex natura occurrit. Ego autem cum opportunum fuerit ipſum hic hoſpitabor, quo cum peruenerit dabo vobis locum vt in au-

ribus eius poſsitis cantu citare quæ dictata fuerint. Spero de domino & de ipſius bonitate præſumo, quia veſtri miſerebitur. Nec plura, hi ergo inter metum & ſpem cõſtituti, iocula dictabant quibus aberat iocus. Cogebantur de lætitia cogitare, quos premebat triſtitia. Sed credo conceperant de viri reſponſione lætitiæ primitias. Alioquin Muſica in luctu, importuna illis erat narratio. Nec mora. Comes inuitatur; ſpondet aduẽtum, ſtatutus aduenit dies, affuit ex cõdicto. In cuius ſane aduentu inſtruitur conuiuium apparatu largiſsimo. Prætereo domeſticorũ animalium carnes, ſylua feras, volucres aër, flumina piſces copioſiſsimè miniſtrarunt. Larga Ceres affuit, Bacchuſque diffuſior, qui nõ ſuo ſapore contentus precioſis & variis ſpeciebus ſeſe condiuit vt pigmenta conficeret.

Cum igitur circa frequens miniſterium ſatagunt quibus id curæ erat, Comes cum comitibus in atriis ſpatiatur. Tunc vir prudens, Goſlenus qui eum inuitauerat, tempeſtiuum ratus, vt captis ſuccurreret, clam cunctis ad eos in-

greditur carcere reſerato: exite, inquit; & deambulatoria turris conſcendentes prominete ad feneſtras ſuperius ; & quod de Comite compoſuiſtis canticũ ne taceatis, & ne detis ſilentium ei. Vincite triſtitiam, præſumite quod optatis; frequentate canticum, forſitan miſerebitur veſtri. Quibus dictis heros reſeratis hoſtiis egreſſus, Comiti obambulabat de more. Illi verò dicto citius, progredientes in feneſtris ſteterunt, rithmum quem in laudem Comitis compoſuerant clara vt poterant, voce concinentes. Conſul cum comitibus oculos ſurſum erigere cœpit, audire attentius; perpendere quid audiret. Et Conſul ad Ioſlenum quinam erant inquirit. Domine, inquit ille, captiui veſtri ſunt milites ſcilicet illi, quos de hoſtibus veſtris captos iam diu in carcere cuſtodimus. Hodie verò pro aduentus veſtri gloria tantum refrigerij conceſsimus vt viderent lucem. Bene, ait feciſtis, & iterum iterumque in eos reſpiciens ſquallidos, incultos, macilentos vultu, habitu, corpore deprehẽdit. Tum intra ſe grauiter ingemiſcens; Inhumani, inquit, cordis
eſt

est qui suæ non compatitur professioni, si nos milites sumus, militibus debemus compassionẽ præsertim subactis. Educite ergo milites, expedite à vinculis, lauate & comite, & vestibus nouis induite, vt mecum hodie sedeant ad mẽsam. Et factum est ita. Quibus ad se post prandium accersitis; iniustè, inquit, me infestastis, & vastastis terram meam, & ecce conclusit vos Dominus in manibus meis. Nunc poteram si vellem vicem vobis rependere, sed parcam. Ecce feci vos vestiri denuò, restituo vobis equos & arma, expensas etiã largior in reditu, abite liberi & hac vice tenete mihi pacem. Quibus iurare & fidem dare volentibus, se nunquam amplius contra eum arma mouere, sed in pace & bello illi fideliter deseruire, Tale, ait Comes, iusiurandum, aut fidem à vobis non accipiam, fortassis enim non possetis tenere. De hac tamen terra fidem mihi dabitis. Quo facto, restitutis omnibus & muneribus impertitis liberos illos permisit abire. Acta sunt hæc in castello Gosleni Sinescalci quod dicitur Fonsmilonis,

Duo itidem milites homines ipſius Conſulis conqueſti ab ipſo ſe pati iniuriam, exierunt de terra eius, & conglobata ſibi manu prædonum, irruptiones faciebant in proprias Comitis poſſeſſiones, captiuabant homines, prædas adducebant, incendio cętera deuaſtantes. Contigit igitur in vna dierum vt regreſsi ab huiuſmodi negotio in caſtro ſancti Aniani quod eis erat in arcem reſiderent. Ventum erat ad epulas, & forte vnus eorum qui in deliciis conuiuis panem ex ſimila conſperſa ouis & contuſo pipere aſperſa ſolent ad gulæ irritamenta componere, aderat, & his panibus quos oblatas appellant conficiẽdis pariter & coquendis exhibebat miniſterium: cumque ille inſtrumentum ferreum, vt ſæpe vidiſtis, huiuſmodi panibus coquẽdis, calefeciſſet, & illas fieri patenas, quæ ſibi concathenatæ artificioſa diligentia nunc aperiuntur, nunc relaxantur, ſuſcipiendis quæ coquenda erant aperuiſſet, vnus militum qui Comitem infeſtabant, ructauit. O, inquit, vtinam modo hic tenerẽ ruffum illum Gauffredum Comitem, herclè collum

eius ac ferri candentis, in qua ſtatura tamdiù ſtringerem donec pinguedine eius totus ferri feruor extingueretur. Quod alter audiens nimis indoluit, & furibundum illum his vocibus increpare cœpit, dicens; Quid eſt quod loqueris? Nunquid non dominus noſter eſt Comes Gauffredus & nos homines eius? Et vtique ſi verum fateamur, quãuis modo contra ipſum habeamus querimoniam, in terræ principibus non eſt ſimilis ei in terra. Eſto. Iuſta eſt nobis cauſa odiorum, eſt in illo cauſa odiorũ. Eſt in illo quod iurè culpari debeat. Sed non ſatis digna vltio eſt, gladio linguæ oppetere inimicum. Cæterum vt quod ſentio abſolutè diffiniam, nemo mihi adeo carus eſt, quin eius abrũpam amicitias, ſi de domino meo Comite obloquatur. Conticuit ille profectò non reperiens aures quæ libenter acciperent verba detrahentium. Non multum fluxerat tempus, cum hic idem qui in delitioſis illis panibus, prædonibus miniſtrauerat, aſsiſtebat Comiti ſub eodem miniſterio. Inter cætera in conuiuio Comitis de illis prædonibus forte ſer-

mo habitus eſt, Tum ſcurra ille Comiti placere geſtiens, Domine, ait, ſi me audire dignamini, de illis & vera refero, & digna relatu. Et Comes, vt verè liberalis erat, Dic ait, ſi quid habes vnde placere debeas, & qui gulæ ſeruiſti, ſeruito & auribus, ſum etenim & profiteor me tibi debitorem. Tunc ille coram Comite & conuiuis eius quæ ſupra retulimus ſeriatim expoſuit, ſcilicet qualiter alter prædonum eius exarſit iniuriam, qualiter alter eum compeſcuerit. At vir prudens nil penitus motus, quamuis vtriuſque in ſe nouerat affectum, in alia quædam deriuauit ſermonem. Interea ſupra memoratus miles quibus mali conſuetudo fecerat audaciam complicibus ſuis accitis de more terram Comitis ingrediuntur, ferro, flamma vaſtãtes quæ aſportare nequibant Quos inſecuti qui pro Comite tutelæ patriæ inuigilabant, in alto deprehendunt, & vexillum cõſulis inclamantes non ſegniter appetũt armis, captiuis liberatis, præda reducta, illos duos qui Comitem infeſtabant, capiunt, & ei præſentant. Tunc Comes ad eum qui vicem ſuam contra

obloquentem doluerat, ſermonē prius conuertit, & ait: Inquietaſti me & terram meam propoſſe deuaſtaſti, & ni fallor, iniuſtè. Iam nunc vel comprehenſus innoteſce quas tibi fecerim iniurias, quidve tuum abſtulerim. Et ille tremēs, quia captus: Domine, inquit, non eſt mihi modo tempus querelæ, vt in luctu importuna narratio, ſic in captione intempeſtiua ratio. Et Comes: Noli, inquit, ſed cauſam tuam ſecurus ediſſere: quia quamuis à capto nec audire faſtidiam, nec diſſimulabor corrigere. Tum ille iuſſus, quamuis multum tremens, iniurias ſuas Comiti breuiter aſſignauit, & aſſignatis ait: Domine, inquit, captus ſum, iam non de iniurijs queror, ſed ſolam miſericordiam quæro, Tum, inquit Comes, miſericordiā quæris, & eam pleniſſimè conſequeris. Et aduocatis officialibus, Ite, inquit, & militi huic equos & arma, & quæcunque ipſius fuerunt, reddite, præpoſitis meis ſub meo mādate nomine, vt quicquid vſpiam iuris eius extitit, ex integro illi abſque dilatione reſtituant. Ipſe & inter odia pacem conſeruauit, & fi-

dei debitę tenorem cum hostis putaretur, non læsit. Vnde iustum est, vt bonæ fidei talionem à nobis consequatur. Et conuersus ad eum; vade, inquit, & tuarum recipe possessionum inuestituram, & rebus, vt vtile iudicaueris ordinatis ad me fiducialiter redito, vt à secretis meorum vnus effectus arma, vestes & equos de meo plenariè accipias, & experiaris etiam in pręsenti quam bonum sit non deserere fidei puritatē. Deinde in alterum toruis intendens luminibus, vt in ipso aspectu flammas irarum deprehenderes, collum suum manu feriens, Eya, inquit, bone miles, en collum quod ferri candentis machina optabatis perstringere, si perfecta vt dicitur, voluntas reputatur pro opere facti, mortis meæ vindictam in vos possum expendere. Vt quid hoc? vt quid tanta in corde vestro malitia, vt non solum de morte mea cogitaretis, sed etiam inter vina & epulas coram cunctis mortem mihi turpissimam imprecaremini, & ecce nutu Dei in manus meas incidistis? Tum ille vultu demisso, teste conscientia, deuictus à Comite, ius habuit

respondere, sed hæc solum trementibus vix elicuit labijs. Scio, inquit, Domine, quia morti me trades, si quod merui rependas, illud solum excusare valeo, quia quamuis contra te verbis excesserim, non tamen in corde maledicta gerebam. Nunc autem de me facies quod bonum est in oculis tuis. Tũ verò Consul intra se paulisper deliberans in hæc verba prorupit. O, inquit, vita hominis tentatio super terram, si reddidero retribuentibus mihi mala, decidam meritò ab inimicis meis inanis. Tunc ad militem: Absit, inquit, à me vt subacto non parcam, capto non miserear, afflicto non condoleam. Vade, inquit, & quæ tua sunt posside, de quibus autem disceptatio erat, coram me securus rediens, habebis quicquid dictabit Iustitia. O nobilis ira Leonis! ô grata Elefantis clementia! hæc enim animalia resistentes feriunt, fugientes sectantur, parcunt prostratis: sic procul dubio liberalis Gauffredus, & intolerabilis erat hostibus, & paris impatiens in miserando subactis. Præclarum vtrumque facinus, & in diebus nostris rarissi-

mè frequentatum. Ita Comes præclarus suum esse fecerat *parcere subiectis*. Iam nunc quædam subiiciamus exempla, quomodo nouerat debellare superbos.

Comes Theobaudus vir illustris, & quo suo in tempore in regno Francorum ditior opibus, fide præstantior, & æquior censura nullus extitit. Sub huius itaque dominio Comes Niuernensis & Hugo cognomento Cœnomanicus sese infestabant. Quos vt suos homines Comes Theobaud⁹ ad ius in curia sua sępius inuitabat. Porro Niuernensis ille vt superior hostem potius viribus obtinere quã ad ius descẽdere volens, Comitis Theobaudi Curiam subterfugiebat. Dum igitur lentis & iugibus inimicitiis vtrinque certatur, Comes ille Niuernensis volens ad vnguem hostem conterere Regem Francorum & Eduensem Episcopum, vtrumque cum copioso exercitu super eum adducit. Nec minus ille cum quanta militum peditumque manu valet, in hostem procedit. Tribus igitur exercitibus congregatis, Rex, Præsul, Comes Hugonem obsident in

castro Cona dicto, spes nulla penitus euadendi, cum vallato vndique castro ab hostibus nullus posset ingredi, egredi nullus. In arcto itaque constitutus Cœnomanicus, ad Comitem Theobaudum legatos transmittit, discrimen suggerens, flagitans auxilium. Nec mora, vir proprius, qùia in mora periculũ esset, suos homines iussu, affines precibus conducit pariter & amicos. Quos inter & præ cunctis Andegauorum Comitem Gauffredum obnixius orat, postulat confidentius, de cuius nimirum auxilio fiducialius præsumit. Nec cunctatus ille, vt semper promptissimus in subueniendo amicis, pollicetur opem, fidem coarctatur. Selectos itaque comites & probatos militia c.x l. sibi cõcopulat, satellites ccc. cum his tantum properans. Iuncti ergo pariter Comes Theobaudus & Andegauus noster obsesso Cœnomanico festinant succurrere. Quorum aduentum fama præuolante, Rex Francorum audiens, sano sane consilio sedem soluit, linquit obsidionem. At Comitem Niuernensem odium inimici ad fugam

paululum efficit tardiorem. In quem persequendum Gauffredus Comes inuehitur: Comite Theobaudo occupato in reliquis. Tùm verò videns virũ illustrem sicut dignitate socios, sic præcedere probitate, pictos leones præferens in clypeo, veris leonibus nulla erat inferior feritudo. Consecutus igitur fugientes modus ei fuit absque modo in hostem desæuire. Ad primum velut quoddam militiæ fulmen primus eos penetrat, socii subsequuntur, hos detruncat gladio, illos impetu sternit, nemo illæsus effugit subsequentem. Quid plura? necatis quampluribus, cæteris fugatis ipsum Niuernensem Comitem Consul capit, captumque reddidit Comiti Theobaudo. Talibus insignis virtutibus, tantisque probitatibus clarus Consul noster Gauffredus, sicut humanus erat & dulcis misericorditer, sic probus & fortis & animosus viriliter. Vnde consequens est quod vere suum erat,

Parcere subiectis & debellare superbos.

Verum quia, vt assolet, nouis rebus antequam conualescant infertur pernicies, Barones eius Guido de Lauallę,

Gerandus Briais, Toarcensis, Mirabellensis, Partiniensis, Ambaziensis, Saboliensis, & multi alij cōtra eum perduellionem meditati sunt, & aduersus dominum nouum in mentis incude veteri noua machinamēta cudere cœperunt. Qui in talibus autumans non esse procrastinandum, sciensque prouerbialiter celebre esse dictum, nullam morã paratis esse inferendam, contractis vndequaque viribus castellum Guidonis de Lavalle, quod Menlais dicitur, tertia sabbathi die illucescēte obsidet, dũque de modo captionis cum domesticis suis ageret, plæbeia manus auida vltionis muros disruit, fores effringit, cōfractisque seris & reductis portarum repagulis, vsque ad fortitudinis munimẽ irrumpit, municipij verò domum terræ coæqua custodes intus repertos internecioni, & villam combustioni tradit. Auditis Comes assilientium tumultuosis clamoribus de militum salute sollicitus, vt eos de rusticana manu eriperet, tardus subuentor accurrit. His incommodis Guido Lauallensis afflictus maiora pertimescēs Comiti sup-

plicat, rogat quæ pacis ſunt, & licet facilitas veniæ incentiuum tribuat delinquenti, apud ipſum tamen facilis indulgentiæ patet aditus, & priſtinæ concordiæ bonum pacis oſculo redintegrans confirmat.

Hac igitur facta compoſitione vrgēte cauſa conſimili exercitum mouens Toarcium obſidet. Obſeſſi tam de turris & murorum fortitudine, quā de ſuorum non modica probitate præſumentes, nullo quatiebantur timoris incurſu. Liberum enim habentes diſcurſum frequenter exibant, & de obſeſſoribus ſuis frequenti congreſſu gloriosè triumphabant. Aſſuetis autem ſucceſſibus inſolentiores quadam die ſpe abundātiori victoriæ ducti ſolito plures exierunt, ſed præter ſpem illis euenit. Comperto ſiquidem conſulares eorum acceſſu, quingentos milites in vicini nemoris vmbroſa opacitate in inſidiis poſuerunt. Ipſi verò tanquam contra eos congreſſuri obuiam proceſſerunt. Inſtant, oppida incendunt, ex induſtria Conſulares & vltra inſidiarum loca fuga fallaci protrahunt. Illi verò qui late-

bras fouebant de latibulis ſuis cautè progredientes eos qui auſu temerario ſuos inſequebantur, inſequuntur. Illi autem qui ſimulatoriã fugam arripuerant ſentientes ſuos adeſſe, vertunt habenas,& enſibus ſtrictis & lanceis in ſecutores ſuos deſæuiunt. Cæduntur oppidani à facie& à tergo pars capitur, pars gladio occubuit, reliqui fugæ ſubſidio elabuntur. Patent portæ fugientibus; ingerunt ſe nullo renitente Conſulares mixti pariter cum oppidanis, & vicos oppidi violenter occupant. Fortunæ ſibi arridentis beneficio exilaratus Conſul ocyor aduolat, ſubſequentis exercitus multitudine replētur om̃nia. Vicecomes vero, qui ſe intra turrim cum paucis receperat, videns fortunam nubilo vultu ſibi aduerſari, & ſe rotæ volubilis in infimo deuolutum, offert Comiti ſui & ſuorum deditionem. Et quia ſicut mos eſt bonorum principum debellare ſuperbos, par eſt & parcere ſubiectis, liberalis Comes humiliato condeſcendit, indulget offenſum, & bono pacis & priſtino honore fungi permittit. Turrim tamen ſubuertens,

partem eius intactam factæ vltionis memoriale relinquit.

Amoto inde exercitu Parteniacum iniuriæ gratia vlciſcendæ proficiſcitur. Partenienſis verò dominus auditis aliorum infortuniis ſibi amplius pertimeſcens, per internuncios rogat, quæ ad pacem ſunt, & facta deditione à liberalitatis Principe pacem & gratiam optatam aſſecutus eſt. Parteniacenſi indulta, vt dictum eſt venia caſtra mouet, & in Blazonenſem Theobaudum, quem conſpirationis reum nouerat, vltum ire ſuperborum indefeſſus ſatagit expugnator. Blazone itaque ſuccenſo, & eius pertinentiis in fauillas redactis, fugientem ad Mirebellum tutiora loca Theobaudum perſequitur. Theobaudus verò magnanimus vir & rei militaris per omnia gnarus, collecta militum nō minima multitudine, defenſioni ſe parat. Inſtat ſagacis induſtriæ Comes, & circumfuſo exercitu caſtellum obſidet, ſtruit aggeres, aſpera complanat, & quę oppido capiendo commoda eſſent ordinat. Obſeſſi vero obſidentibus pro viribus mala moliuntur, & frequenti

discursu castra perturbant. Comes verò æquanimiter sustinebat, sciens quia victus paucitas intus illata à tanta multitudine in breui consumeretur, & ex eduliorum defectu obsessorum defectio sequeretur. Id Theobaudus sagaci animo perpendens, Pictauensem Comitem ad sui subuentionem per internuncios inuitat. Adest Comes festinus, cui militum & peditum multitudo innumera victoriæ facilitatẽ pollicetur.

Obsidetur obsessorum obsessor Andegauensis, & vtrobique vicissitudine varia ab hostibus angustiatur. Impatiẽs itaque tantæ importunitatis, dum hostes membra sopori dedissent, suos pernoctare suadet. Intempestæ igitur noctis silentio in fossatis faciendis summopere desudant, quorum tuitione protecti cursantis Comitis impetum inhibere queant. Illucescente die crastina more solito, in exercitum ruunt, sed aggere inopinato præpediti discurrendi libertate sublata nocturni laboris instãtiam obstupescũt. Elapsis itaque xl. diebus, obsessis consumpti elabuntur cibi. Nullis aliis introducendis patet introi-

tus, quippe nec semipedalis tutus egressus. Quid plura? vrgente famis inedia Theobaudus salua sui suorumque vita offert deditionem, acquiescit Comes, & dimissis illis quorum vultus attenuati fame pallidi & exangues emarcuerāt, oppidum in ius proprium redigit. Pictauensis verò in his quæ acciderant obstupefactus, plenus ignominiæ & confusionis abscessit. Ordinauit ibidem victorio sus Comes Senascallos & Præpositos, quibus castellum & totius terrę curam delegauit. In hunc modum soluta est obsidio & vniuersi ad propria cum gaudio reuersi sunt.

Obsidente Andegauensi Comite Mirebellum & eodem nupera obsidione à Pictauensi obsesso, Barones sui inito consilio importuna opportunitate adepta, conueniunt Comitem, vt eis absque dilationis mora super iniuriis sibi ab eo illatis satisfaciat. Comes temporis angustias & guerrę suæ importunitatem prætendens, inducias quærit, & eis soluta obsidione de omnibus se satisfacturum, prout ratio dictauerit, pollicetur. Illi inducias renuunt, & in

verbis diffidentiæ discedentes terram Comitis deprędantur, homines captioni, villas depopulationi tradunt. Paucis denique euolutis diebus reuerendi Principis spe diu dilata, pro voto in effectum & diutinus labor cessit in triumphum. Habita siquidem de Mirebellensibus victoria eorum castello domino viuente in ius proprium redacto, insulæ Bucardi insperatus appropinquat. Consulares vltionis auidi & rapinæ lucris inhiantes omni preciosa supellectile in proprios vsus assumpta, burgos sanctorum Mauricij, Leonardi, & quicquid pons primus post posuerat, incendunt. His inimicitiarum datis intersignis, reflectunt habenas & transeuntes Vigennam Cainonis nocte illa quieuerunt. Prænuntia verò diei Aurora illucescente insulam ex improuiso regressi sunt, & hesterni instar incendij, burgum Esmantiæ & quicquid pons primus circa Vigennam reliquerat, in cineres redigunt. Die verò crastina insulam ponte tornatili deposito exeuntes, exercitui in multis multa inferunt detrimenta. Denique vrgente Consula-

rium insectatu cum festinatione infra firmitatis suæ septa recepissent Consulares firmitatis primæ cum burgo adiacenti, in munitione capta eos ad castelli interioris tutiora fugere compellunt. Sentiens Consul sibi arridentis fortunæ fauorem, nonnullos militaris ordinis & pedestris assumēs, transuectus nauigio à parte ipsius exusta, insulam obsidet: In locis verò secretioribus milites occultans, insidiarum furtis exeuntes concludere parat. Nec spes eum fefellit. Concepti siquidem doloris malum, vltionis remedio lenire cupientes, suis doloribus dolores aggerant. Mane etenim facto exeuntes in hostem, ab his qui latebras fouebant comprehensi sunt, & superuenienti exercitui patens oppidum nullo renitente diripitur. Insulani namque, more sibi nonincognito, fugæ consulunt. Castri interioris municipium, quod aquarum biuiis & muro cingitur nauali remigio obsidetur. Cumque nullus obsessis pateret exitus, Peloquinus & prætaxati superius viri animis viribusque diffidētes sacramento astricti, ne simile quid

adiicerent, dedunt se & castellum, Comiti, se dedentes liberati.

Quia vero de similibus idem fit iudicium, Gauffredus Consul, cui magno nihil erat magnum, recepto exercitu Lisiardo Sabloiensi simile quid promerenti, Brioleto cum adiacētiis suis abolito, quicquid à Sablois spectare videtur, depopulatus est, ipso indemni permanente. Inde etiam pedem efferens, in Susensem pagum ducit exercitum. Quem Petroritis, Mangoneilis, & aliis machinis captum tamdiu tenuit quamdiu Lisiardus præsentem vitam duxit. Mortuo siquidem Lisiardo collactaneo & commilitoni suo, Roberto Susam & omnem terram patrum suorum restituit, quo ad vsque consilio impiorum arma corripiendo, & guerram mouendo, Consulem ad iracundiam prouocauit. Robertus igitur præfati Lisiardi filius terram suam de manu Consulis suscepit hominagio, & legiatione facta, & sacramentis iuratis non seruaturus accessit. Siquidem ipso anno quo terram de manu Cōsulis suscepit, consilio Hugonis de Mathaferone & Thebaudi fi-

lij eius guerram mouenti quicquid à Brioleto vſque Andegauis, à Sabolio & Suſa vſque Cenomanis ferro & igne aggrediendo depopulatus eſt. Sed quia præfatus Robertus collactaneus Conſulis fuerat, & cum eo altus & nutritus familiariter vixerat, diu ſiluit, nolens familiarem ſuum impugnare, illud Tullii ſæpe replicans: Nihil eſt turpius quã cum eo gerere bellum cum quo familiariter vixeris. Sed quia idem Tullius ait: Apertè enim amare vel odiſſe magis ingenuum eſt, quam fronte occultare ſententiam, exercitum mouet, arma corripit, Brioletum cum adiacẽtiis ſuis deleuit, Suſam capit, & hominagio, & legiatione tam à militibus quàm à Burgenſibus accepta, hominibus ſuis cuſtodiendum tradidit. Videns autem Robertus & ſui contra Martium Comitem non poſſe reſiſtere, aſcitis venerabilibus Epiſcopis Vlgerio Andegauenſi & Hugone de ſancto Carilerfo Cenomanenſi ipſis mediantibus cum ſuis cõplicibus ante pedes Conſulis humiliter proſtratus, indulgentiam petens ab ipſo apud quem non erat labor iſte diffi-

cilis quin ignoſceret ſupplicanti, veniã obtinuit. Elapſis denique aliquantis annis, dum præfatus Conſul in proſperitate floreret, iterum tertio Robertus cum ſuis complicibus guerram mouet, totius Conſulatus Barones ſacramento fœderatos ſibi facit obnoxios, monitu etiam impiorum Helias frater Conſulis Cenomanicum exigens Conſulatum ipſum ſæpe impugnabat. Quem captũ Gauffredus multis diebus Turonis incarceratum tenuit, ſed poſtea inde liberatus graui morbo à carcere contracto, iuuenis obiit. Semper enim potentes fratres malè concordes nimiaque cupidine cæci res ſuas in medio tenere nolentes inter ſe diffident, & cum ſuas res miſcere iuuat, pereunt. Conſul vero cuius erat in votum ſcire quæ ſequenda forent, quæ vitanda, viciſſim amiciores & conſulares ſuos conuocat; quorũ maximi & principales erant Hugo de Cleeriis, & duo fratres eius Gaufridus & Fulco, Paganus de Claræualle, Goſlenus de Bloio, Harduinus de ſancto Medardo & multi alij. Iſti verum conſilium libere dare Gauffredo gaudebãt,

quia teste Tullio, Plurimum in amicitia amicorum bene suadentium valet auctoritas, eaque adhibeatur ad mouendum eos non modo apertè, sed etiam si res postulat acriter & acutè. Et oportet vt eis adhibitæ pareatur. Consul præfatorum consilio fultus, illud Lucani suis ait,

Dij melius, belli tulimus quod damna priores.
& quod cœperit inde nefas, & quod sanguis nostrorum iam tetigit, pollutos enses Saboliensium. Hæc dixit facetus Comes. Et cum lætiorem se solito suis exhiberet, typico ridiculi cum monitorio eos alloquens, ait: Sicut cuilibet ægrotanti tussis indiuidua comes inhæret, sic totius proditionis fomes incentiuum Saboliensis omni impugnãti me, vltionem se ingerit adiutorem. Ea propter prouidus Consul, vt terra hostium patens incursibus tutior esset, Castellũ nouum super Sartam re & nomine ædificauit Quod situs sui & decore inimicis inuidiam, suis oblectamentum parit & securitatem. Interim consilio cum suis habito, commodum duxit hostium terram intrare, commodius fore

iudicans, hostes in terris suis aggredi, quam ad se aggrediendum eis ex dilatione cornua sineret erigi. Electa itaque militiæ manu, multisque peditibus, gẽtem illam sibi rebellem & æmulam expetiit. Antiquitus nempe Andegauenses prçliandi consuetudinem habebant, forsan vt puto à Deo sibi permissam, ne per otium peioribus inimicis expugnarentur, moribus scilicet vitiosis, iuxta illud Satyrici garriendo veridici,

Seruabat castas humilis fortuna Latinas
Et labor innoctes & proximus Hãnibal vrbi.

Nam laborum & bellorum assiduitate minus libet superbire, minus delectat mœchari, illis qui etiam assiduè timent mori. Bella itaque exteriora interiorũ sunt sæpe peremptoria bellorum & oppressio inimicorum. Igitur Consul reuerendus eo quem ductabat cuneo per terram hostium effuso, qui tamen statim vsque ad pedites fugere compulsi sunt, egressis aduersus se hostibus impetuoso impetu restitit. Namque Sabolienses comperto eius aduentu, in insidiis excubabant. Proinde Consul videns sibi fieri necessariam congredien-

di copiam pugnando, ipsum Robertũ cum suis multis vulneratis, & occisis nonnullis captis infra ambitum Castelli fugere compulit. Ipse vero victor cum gaudio ad sua rediit. Demum terrorẽ cæteris ingerens, fauente sibi fortuna, multa insignia, Deo permittente peregit, cupiens semper parcere subiectis & debellare superbos. Quid plura? Robertus & sui, qui primi guerram mouerant, confecti & confusi per internuncios pacem quærere sunt compulsi. Cõsul vero bellicosus rogantibus quæ ad pacem sunt, pacem dedit, sciens sapientis dictum,

Vincere cum possis interdum cede sodali.

& alibi,

Constans & lenis vt res expostulat esto.

qui constans extitit debellando superbos, guerram mouendo, lenis factus est parcendo subiectis, pacem offerentibus & requirentibus. Turus Consulis pater Ierosolymi Hugonis Ambaziacensis Mesuæ socij filium, nomine Sulpitium Consul eius tuitioni & fidei cõmendauit, habito illius hominio, vt ei

diutius deferret, paternæ preces plurimum obtinuerunt, sed Sulpitius iuuenis iuuenilem sequebatur animum, cuius aures veritati ita clausę erant, vt ab amico verum audire nequiret. Maioris siquidem assentatio nemini nocere potest, nisi ei qui eam recipit, atque ea delectabitur. Et amicus blandus à vero amico adhibita diligentia leuiter dignosci potest. Namque, teste Tullio, nullam pestem maiorem esse scimus quam adulationem, blandiciam, assentationem. Quod vitium est leuium hominum atque fallacium ad voluntatē omnia loquentium, nil ad veritatem. Illi nempe modestiam quam capere debent non capiunt, illamque capiunt, qua debent vacare. Tales iudicium veri tollunt, idque adulterant, siquidem Sulpitius multotiens Consulem ad iram incitauit, tum pro latronibus ab ipso susceptis, & mercatoribus disturbatis, tum pro Burgensibus castri noui captis, & à Rege Francorum exibitis. Denique euolutis temporum interuallis ante Comitem, super dotalitij sui imminutione Sulpitij matri aduersus filiū que-

rimonia de pendenti conuenit Sulpitium Comes per internuncios semel & iterum vt matri sublata restituat. Dissimulat ille, stomachatus autem Consul, de contemptu sui & iniuriarum à Sulpitio sibi illatarum post diffidentiæ allegationem Iaquelinum de Malliaco cũ quatuor fratribus suis, & Hugonem Sulpitij fratrem, cui militiæ cingulum imposuerat, ad Sulpitij impugnationẽ Turonis posuit. Sulpitius verò frequẽti eorum incursu in multis multa sustinens detrimenta in Consulares vlciscens vicissitudini vicem rependit. Exasperatus inde Comes contractis viribus, quicquid Ambaziacus, Caluus mons, & Montricardus à se locis diuersis excluserant, depopulatus est. Deinde recepto exercitu Ambasium veniens Burgum sancti Dionysij & quicquid molendinorum pons a septis seiunxerat succendit. Sulpitius verò arma potius quam pacem desiderabat: sed Hugonis Archiepiscopi & Baronũ, quos ad sui tuitionem collegerat consilio corripitur, & ne aduersus Martiũ Comitem impar viribus insolescat, dis-

ſuadetur. Adquieſcit Sulpitius, matri præreptareſtaurat, & mediantibus cũ Archiepiſcopo viris inter Conſulem & Sulpitium pace reformata iniuriarum liberalis indultor, abſcedit. Conſpiciẽtes itaque cuncti optimates, qui à Conſulis deuiauerant fidelitate, illum omne præſidium fugæ partim deſtruxiſſe, partim intercluſiſſe, datis obſidibus, colla rigida ei vt domino ſuo ſubdidere, ſicque euerſis caſtris vbique nullus vltra auſus eſt contra eum rebellem animum detegere.

Aduenerat Comes Cœnomanis natiuitatem Dominicam ibidem acturus, & vt ipſius exigebat nobilitas & liberalitas imperabat. Euocati confluxerant ad eum pro reuerentia ſolẽnitatis Principes prouinciarum, cæterorumque militum non minima multitudo. Eſt autem Eccleſia Cœnomanis beati P..... cognomento de Curia, quæ Cœnomanorum Comitum propriè Capella eſt. Hanc enim liberalis illa progenies tantis dotauit muneribus, vt de ipſorum Comitum reditibus quinquaginta fermè Canonici adſeruiendum Deo

in Ecclesia eadem, & sufficienter & honorificè sustententur. In hac igitur capella sua Comes comitatu militiæ stipatus frequentissimo sacratissimæ noctis exegit vigilias. Et iam lux aduenerat matutina vt in Episcopali matrice Ecclesia de more processionis mysteria agerentur. Procedit igitur Comes, proceres subsequuntur. Cætera militum manus ei simul & eis reuerenter obambulat, cum ipse primus incedens in ipso introitu Ecclesiæ clericum offendit, in tenui satis habitu, pauper enim erat, sese clero Ecclesiæ immiscere volentem. At Comes liberalis liberali suo more eum prior affatur, & salutato subintulit. Dic, inquit, iocando, ô clerice, scis ne aliquos rumores? Et puer etiã ait, Domine, valdè optimos. Ad quod suspensus Comes, & attonitus, & quod nesciret se auditurum putans: Dic, ait, bone puer, nec me suspensum differas. Et ille, Puer, inquit, natus est nobis, & filius datus est nobis. Quo responso pueri de puero Comes accepto non vile tenuit, neque à quo, sed de quo audisset pensans, ait ad puerum. Cuius fi-

lius es? Domine, ait, illius hominis vestri admodum pauperis. Et nominauit patrem suum. Et Comes non iam iocando, sed serio, vulnerauerat enim cor eius caritas nati pueri, puero respõdit. Vade, inquit, in Clerum & obsequere puer puero, cuius mihi prænuntius extitisti. Potens est enim ille, & si non ego, tanti nuntij mercedem tibi restituere. Peractis igitur processionis mysterijs, & celebratis Missarum solemnijs, Comes Episcopum adit. Cui assurgens & occurrens Episcopus: Bene, ait, fecistis, Domine, veniendo, vt cum sacerdote vestro hodie reficiatis. Et Comes ait: Nec votum Domini & patris respuo, nec tamen voto valeo parere tanta mecum militia congregata, sed postulationem vnam postulaturus adueni. Et Præsul. Vestrum est, ait, non petere, sed iubere. Edicite tamen quod placet, nullam prorsus patiemini repulsam. Et Comes: pro amore, inquit, illius qui hodie natus est nobis & filius datus est nobis, date mihi vnam Præbendam in ista Ecclesia. Quo benignissimè ab Episcopo concesso.

Comes puerum manu tenens, qui puer ſibi natiuitatem Domini nunciauerat, hũc, inquit, vice mei inueſtite de dono, & eum Canonicum loco mei ſuſcipite. Et ad ipſum puerum vertens vocem & vultum, Et ego, inquit, in Eccleſia ſancti P... de curia tibi dono Præbendam, quæ prima vacauerit. Admirari qui aderant tãtam Principis in pauperem puerum benignitatem, tam largam munificentiam. Tum Præſul ab ipſo Comite auſu familiaritatis perquirere cauſam tantæ gratię vel munerum. Coram cunctis Comes liberalis eam liberaliter explicuit. Obſtupuere pariter vniuerſi & ſinguli non minus clementiam eius in pauperem puerum, quàm circa ſummũ puerum deuotionẽ. Satiſque agnitum & quam ſibi familiare eſſet ſubuenire egentibus, quanti haberet ſummi pueri nunciata ſibi natalitia.

Quibus ſanè ſtudiis in hanc virtutum eminentiam vir illuſtris excreuerit, clarum ei eſt, qui diligentius penſauerit vitam eius. Cum enim ab ineunte ætate ſcientiam literãrum deguſtaſſet, tanto ardore in his verſabatur, vt nec inter

arma pateretur dehærere literarum doctorem, suum igitur fecerat illud Sapientis de sapientia dictum: Hanc adamaui à iuuentute mea & quæsiui assumere mihi sponsam, & amator factus sum formæ illius. Nec solum in sacris litteris versabatur: sed nunc de auctoribus, nunc de philosophis quæque digna memoriæ sibi recondebat, præclarum dicens clauam Herculis de manu eius rapere, & Goliam suo ipsius perimere gladio.

Vir igitur admirabilis inter Ægyptios habitans spoliabat Ægyptum, tum vasa inde aurea & argentea rapiens profutura vtique in vsus Israëlitarum. Et cum in sacris literis legisset, de rebus mundanis, Vanitas vanitatum & omnia vanitas: admiratione quadam non modica afficiebatur illud idem apud seculares reperiens vt est illud.

O curas hominum, ô quantum est in rebus inane.

Cumque in sacris literis Iacob discretionem cerneret dicens si greges meos plus in ambulãdo fecero laborare, morientur cuncti simul vna die. Nihilomi-

nus à sæcularibus audiebat

Est modus in rebus sunt certi denique fines.

Audiebat in diuinis literis, Declina à malo & fac bonum.

Audiebat à sæcularibus

Est quoddam prodire tenus si nō datur vltra.

Audiebat in diuinis, Omnia mensuratè fiant propter pusillanimes.

Audiebat à secularibus

Virtus est vitium fugere & sapientia prima
Stultitia caruisse.

Sed quo delabor oblitus propositi? quid enim quod ad bonos duntaxat mores valeat, in sæcularibus literis non reperitur? Quæ legens vir nobilis & secum ruminans nimia afficiebatur verecūdia, si non impleret Christianus quæ & exēplis & documentis gentiles monstrauerant. Verè, vt ait Boetius, beatas res publicas si vel sapientes earum tenere regimen vel earum rectores studere sapiētiæ contigisset.

Anno igitur vxoratus sui quarto memoratus consul Gauffredus genuit filium suum primogenitum Henricum, quinto Gaufredum, sexto VVillelmum. Anno eodem ab incarnatione videlicet

Domini M.C.XXXVII. regni verò sui XXXV. & quatuor mensibus, ætatis verò suæ LXXII. prima die Decembris Henricus Rex obiit iuxta Rothomagum, in loco qui Lemis dicitur. Eius intestina Normanni, reliquum verò corpus Angli sepulturæ tradiderunt. Defuncto igitur eo libera, vt in mortuo solent iudicia populi depromebantur. Alij eum tribus vehementer irradiasse splendoribus asserebant, sapientia summa. Nam & consilio profundissimus, & prouidentia conspicuus, & eloquentia clarus habebatur. Victoria etiam quâ exceptis alijs quæ egregiè gesserat, Regem Francorum lege belli superauerat. Diuitijs quoque, quibus omnes antecessores suos latèque longèque præcesserat. Alij autem diuerso studio tribus illum vitijs asserebant infectum, Cupiditate nimiâ, qua vt omnes parentes sui pauperes opulentus tributis exactionibusque inhians dilatorijs hamis intercipiebat. Crudelitate etiam, qua Consulem Moretanij cognatum suum in captione positum exoculauit. Nec sciri facinus tam horrẽdum potuit vsque-

quo mors ſecretum Regis aperuit. Nec minus & alia proponebãt exempla, quæ tacemus luxuria quoque, qua mulieres ditioni Regis more Salomonis, continuè ſubiacebant. Talia vulgus liberum diuerſificabat. Succeſſu verò temporis atrociſsimi qui poſtea per Normannorum rabioſas proditiones, exarſit, quicquid Henricus fecerat tyrannicè & regiè, comparatione deteriorum viſum eſt peroptimum. Venit enim ſine mora Stephanus Theobaudi Bleſenſis Conſulis frater iunior eo, vt vir magnæ ſtrenuitatis & audaciæ, quamuis iuraſſet ſacramentum fidelitatis Anglici regni filiæ Regis Henrici, fretus tamen vigore & impudentia regni diadema Dominum tentans inuaſit. Guillelmus Cantuarienſis Archiepiſcopus, qui primus ſacramentum filiæ Regis fecerat, eum (pro dolor!) in Regem benedixit. Vnde iudicium illud Deus in eum ſtatuit, quod ſacerdoti magno Ieremiæ percuſſori ſtatuerat, ſcilicet, ne poſt annũ viueret. Rogerius magnus Salerſberiẽſis Epiſcopus, qui ſecundus ſacramentum illud fecerat, & omnibus alijs præ-

dicauerat, diadema ei & vires auxilij sui tribuit. Vnde postea iusto Dei iudicio ab eodem quem creauit in Regem captus & excruciatus miserandum sortitus est exterminium. Quid plura? Omnes qui sacramentum iurauerant, tam Præsules quam Consules & Principes, qui assensum Stephano præbuerunt, & hominium fecerunt, præsentem vitam misera morte finierunt. Hoc vero signũ malum fuit, quòd tam repente omnis Anglia, sine mora, sine labore quasi in nictu oculi ei subiecta est. Diadematus Curiam suã tenuit ad natale apud Londoniam. Corpus Regis Henrici adhuc insepultum erat in Normania: Rex nãque Henricus prima die Decembris obierat; cuius corpus Rothomagum allatum est, & ibi viscera eius, & cerebrum & oculi consepulta sunt. Reliquum autem corpus cultellis circumquaque dissecatum, & multo sale aspersum, corijs taurinis reconditum est, causa fœtoris euitandi qui multus & infinitus iam circumstantes inficiebat: Vnde & ipse qui magno pretio conductus securi caput eius exciderat, vt fœtidissi-

mum cerebrum extraheret, quamuis in linteaminibus caput suum obuoluisset, mortuus tamē ea causa pretio male gauisus est. Hic est vltimus ex multis quē Rex Henricus occidit, multos enim occiderat viuus, hunc vltimum occidit mortuus. Inde siquidem corpus Regium domi sui deportauerunt, vbi diu in Ecclesia in qua pater eius sepultus fuerat, quamuis multo sale repletum esset, & multis corijs reconditum, tamen continuè ex corpore niger humor & horribilis coria pertransiens decurrebat, & vasis sub ferretro susceptus à ministris horrore fatiscentibus abijciebatur. Vide igitur quicūque legis, quomodo Regis potentissimi corpus, cuius ceruix diademate, auro, argento & gemmis electissimis quasi Dei splendore vernauerat, cuius vtraque manus sceptris præradiauerat, cuius reliqua superficies auro argentoque textili tota rutilauerat, cuius os tam delitiosissimis & exquisitis cibis pasci solebat, cui omnes assurgere, omnes expauescere, omnes gaudere, omnes admirari solebant. Vide, inquam, quò corpus illius

deuenerat, quàm horribiliter delituerit, quàm miserabiliter abiectum fuerit. Vide tecum euentum, ex quo semper pendet iudicium, & disce contemnere quicquid sic determinatur, quicquid sic adnihilatur. Tandem reliquiæ regalis cadaueris ablatæ sunt in Angliam, & sepultæ infra duodecim dies natalis Domini apud Abbatiam Redingæ quam præfatus Rex Henricus fundauerat, & multis possessionibus ditauerat.

Mortuo, vt diximus, Rege Henrico, Stephanus Comes Moritonij, frater Comitis Theobaudi, nepos Regis defuncti in Regem extraordinariè sublimatus est, & coronatus est in Angliam.

Quod videns Consul Andegauensis Gaufredus qui summus hostis eius erat, qui nimirum filiam Regis Henrici duxerat, quæ Imperatrix Alemaniæ fuerat, & sacramenta de Regno Angliæ acceperat, vnde & Angliam calumniabantur sponsus & sponsa, cœpit tamen inducias cum Rege. Videbat enim se ad præsens regina vires non posse perfringere, tam pro multitudine probita-

tis,quàm pecuniæ, quæ adhuc ex abundantia thesauri defuncti Regis superauerat.

Transactis autem duobus annis induciarum, filia Regis Henrici, cui Anglia iuramento addicta fuerat, venit in Angliam. Quam cum Rex obsedisset apud Arundel vel perfida credens consilia, vel quia castrum videbat inexpugnabile ire permisit ad Britone. Eodem anno Rogerius prędictus Episcopus tam mœrore quam senio confectus demarcuit. Stupębunt autem omnes lecturi tantam, tam subitam rerum permutationẽ. Viro namque præfato tot à iuuentutis exordio bona contigerant, & sine interpellatione in cumulum creuerant, vt diceremus omnes in eo fortunam suæ volubilitatis oblitam. Nec aliquibus aduersis in tota vita potuit affici, donec tantæ miseriæ cumulus simul confluens in extremis eum præfocauit. Nullus igitur de fœlicitatis assiduitate confidat, Nullus de fortunæ stabilitate præsumat. Nullus in rota volubili sedem cõfixam diu superesse contendat.

Secundo siquidem anno à morte Hẽ-

rici Regis ſiccitas permaxima fuit, à Martio vſque Septembrem. Ipſo anno Mathildis Imperatrix transfretauit in Angliam. Gaufridus verô Comes coadunatis maximis copiis militum & peditum adiuuantibus ſibi Baronibus ſuis cunctis, maximè autem Guillielmo Aquitaniæ duce Normaniam intrauit, eamque totam acquiſitam tenuit, excepto oppido quod dicitur Giſoret, quod Regi Francorum Ludouico ne ſibi noceret, conceſſit, ſicque dux Normanorum effectus eſt. Quo autẽ labore quantaque diligentia Muſtriolum Bellaiobſeſſum in hyeme & æſtate vixque etiã anno peracto captum deleuerit, quantamque miſericordiã in Giraudo Bellaii, & filio ſuo exercuerit, ſermo ſubſequens declarabit.

Quid dignum, vt ait Boetius, ſtolidis mentibus imprecer, niſi vt opes & honores ambiant: ita tamen vt cum falſa bona parauerint illis obmiſſis ad cognitionem veri boni feſtinanter perueniant? Cæterum ſiluit terra in conſpectu Conſulis G. annis circiter x. quæ temporum interualla non in vacuum

ducens, subiectos sibi populos in æquitatis virga rexit. Quibus & si non præesse, prodesse tamen affectans Misericordiæ & veritati, Iustitiæ & paci propagādæ operam dedit. Euoluto autem decennouali circulo Giraudus Bellais rediuiuæ conspirationis incentor & auctor extitit. Baronum siquidem suorum animos sollicitans à domini sui amore & seruitio iniquitatis abūdantiam subministrās, refrigescere fecit. Eum quippe Gaufridus sua prævalens industria in Regis Francorum Ludouici notitiam & post notitiam in amorem deuinxerat, vt ipsum inter domesticos magis dilectum totius Pictauiæ Senescaleia insigniret. Regiæ in eo fiducia familiaritatis superbiæ fomitem ministrabat. Fastu igitur elationis intumescens cum complicibus suis, Andrea videlicet de Doe, Rogone de Choe, Haimerico Dauieir, Pagano Bafer & multis aliis, quos malitiæ suæ veneno infecerat Losduni, Salmurii & Andegauorum partes frequenti discursu depopulans ausu temerario infestabat. Habita ad Comitem relatio eum in vltionem armauit. Saga-

çi igitur vſus conſilio, vt diſcurrentium obſtrueret iter, duo oppida Buchanum & Rupem à nominum impoſitoribus dicta inter Laudunum & Muſteriolum firmauit, firmata milite muniuit. Inter Pſalmurium verò & Andegauum, alia item duo quæ Platea & Coſdretus nuncupata ſunt, difficultate locorum & valida militum manu hoſtibus inuiſa conſtruxit, & à partibus itidē illis hoſtilis incurſus impetum impediuit.

Cum verò Brumæ glaciali verum tempus, & veri florido æſtas ſerena ſuccederet, & iam prata falces, & meſſes falciculas exoptarent conſiderata Conſul grata arridentis temporis opportunitate; coacto vndequaque exercitu: Doe venit, huius muros turremque ruina, domos incēdio biduani laboris inſtantia peſſundedit. Craſtina illuceſcente acies tanquam ad bellum proceſſurus, ordinans Muſteriolo proficiſcitur. Militaris ordo & pedeſtris modo & forma qua eos Comes inſtruxerat, incedebat; non ad dexterā neque ad ſiniſtram declinans. De caſtello autem quod contra eos erat, exiuit cohors armata mili-

tum ad torniamentum illos prouocans. Ordinatæ acies incedunt, & nemo metæ sibi constitutę limitem excedit. Indignati tres Barones magnanimi, Rogo de Choe, Hamericus de Auer, Paganus Baser quod bellicosæ gentis acies diligenter instructas perturbare nequiissent, in Consulem qui primam aciem præibat vnanimiter irruunt, tribus lanceis eius scutum pariter perforantes, eũ deiicere indubitanter æstimabant. Manet Consul inconcussus, & licet tantorum procerum validis ictibus impelleretur, nec à stapho pes eius auulsus est. Obstupefacti inusitato rei miraculo versis habenis intra castelli castra sese recipiunt. Videns Consul fortunæ euentum sibi blandientem, adepta oportunitate cum suis eos persequitur. Et primo aduentus sui die, forum cum forensi burgo & vniuersas domos quas murorum ambitus excluserat in fauillam redigens, castra metatus est. Castellum illud situs sui difficultate cessoribus suis de sui captione desperationem pariebat. Duplici siquidem muro & antemurali cingebatur, & turre miræ forti-

tudinis vsque ad sydera porrigebatur. Arcebat autẽ machinamẽtis cuiuslibet iactus à muro & à turre longè posita abyssi præruptæ quædam prærogatiua, quæ Vallis iudæ appellabatur. In his Gaufridus plurimum spei suæ posuerat. Videns itaque Consul sibi tempus in vacuum elabi, & gentem suam longæ obsidionis tædio nauseare, ad callida conuertitur argumenta.

Ex eius quippe imperio Salmurenses nundinæ ad Monsteriolum translatæ sunt. Infra quindecim verò dies tam à castrensibus quàm ab eis qui ad nundinas confluxerant, vallis illa præter spem impleta, in planitiem deducitur. Quæ res obsessoribus lætitię, obsessis mœstitiæ causa fuit. Fiunt igitur iubente artifice & artis lignariæ perito Comite pręcipiẽte tantę sublimitatis turres ligneę quę murorum & turris altitudinem despicerent. E suppositis rotulis tractę muris admouentur & à militibus & à sagittariis intro positis vagandi per oppidi vias eius habitatoribus securitas tollitur. Habito igitur libero & securo accessu militum pariter & peditum acies

armatę pari voto dant assultum, clangunt buccinis, intonant tubis, attollitur in cœlũ, vtrobique clamor tumultuosus. Isti audacter assaliunt, illi viriliter se defendunt. Cõsulares autem murali primitus euerso reliquos violenter subruunt muros. Oppidani lapidibus sagittis & missilibus impetitores suos impetunt, vulnerant & vulnerantur, fit vtrinque maxima strages, & alternatim variis mortium generibus sese prosternunt. Inualescit bellicus labor & altercatio dura percipit incrementum, ita vt sola vexatio det intellectum auditui. Hi verò qui in turribus ligneis erant sagittarum grandine pręmissa gręcum iaculantur ignem, qui in breui in flammarũ globos se subrigens totius castelli incẽdium fuit. Oppidani fortunæ aduersantis omine sinistro confracti, incendii trepidantis, & sagittarum vrgente molestia ad turris tutiora confugiunt.

Dantur vnius diei induciæ, sepeliunt hinc & maxime mortuos suos, & medentur vulneratis. Inuitatur interim Giraudus ad deditionem, sed magnanimus vir, de turris fortitudine præsu-

mens & in auxilio Regis Ludouici & peregrini exercitus habens fiduciam. deditionis dedecus execratur. Mandat in his exasperatus Consul petroritas, fundibalarias, mangonellos & arietes erigi. Iaciunt fundibalariæ, & petroritæ, mangonelli iaculantur, & arcis oppositum latus crebrò quatitur ariete, iamiamque frequenti lapidum iactu latere turris perforato nonnulli introrsus vulnerantur. Damna verò & scissuras quas in turre malitia diei fecerat, quercinis roboribus subinductis nocturnus labor satagit resarcire. Consulit super hoc literatus Cõsul legendo Vegetium Renatum, qui de re dixit militari. Adsunt interim Monachi Maioris Monasterij Ecclesiæ suę responsa Comitis delegantes. Reuerendus verò Consul ob Monachorum reuerentiam librum quẽ præ manibus habebat, posuit seorsum, vt eos attentius audiret. Quem arripiẽs vnus ex monachis, qui dicebatur G. . . . vir authenticus bonæ opinionis, & melioris vitæ, acer ingenio, & perspicax in scripturis legere cœpit. Occurrit autem ei locus ille in quo Vegetius Renatus

ſionibus combuſtis, vix homines ab incendio immunes dimittit. Tot igitur fractus infortuniis Giraudus, omnimoda ſpe renitendi deſtructus offert deditionem. Liberalis itaque Conſul iam ſubacti commoditatibus conſulēs, dimiſsis primo Andegauenſibus, ne violenter raptum perderent, dedentem ſe cum ſuis Geraudum ſuſcipit. Ipſoque Andegauis in arce ſub diligenti cuſtodia repoſito, cæteros per loca diuerſa carcerali mancipat cuſtodiæ. Turrem verò ſubuertens partem eius intactam factæ vltionis memoriale reliquit, ſolutaque obſidione dimiſit exercitum. At verò Ludouicus Rex Francorum Giraudi infortunio compatiens mandat Comiti, vt in confinio Franciæ atque Normanniæ veniat ad colloquium ſecum ducens Giraudum, vna cum cæteris captiuis. Rege igitur mediante, amoris identitate redintegrata, talis eos compoſitio pacis vniuit, vt Comes Giraudo & coadiutoribus ſuis terras ſuas reſtitueret, ea exceptione habita, ne Geraudus vel ſucceſſura ex eo poſteritas turrem Muſterioli vel quamlibet

quid hęc? Ipsum enim Comitem de castri sui firmissima munitione pręsumens idem Tyrannus manifestis odiis infestabat. Nusquam igitur Monachi à tanto hoste reperientes vindictam, cum ipse & materialem vindictam castri munimine declinaret, & pro nihilo duceret Ecclesiasticam, profligati damnis & affecti tædio tandem cum Tyranno composuerunt, annuatim & se & suos homines constituentes tributarios. Ex duobus scilicet leuius iudicantes, dare partem quam amittere totum. Cuius etiam compositionis sub chirographi testimonio scriptum ipsius Comitis, Abbatis sancti Albini, sed & tyranni ipsius sigillis munitum & roboratum est. Sed deinde quia illius Geraudi, velut Amorrheorum iniquitates necdum cõpletæ erãt, indurauit dominus cor eius, vt cõtra ipsum Comitem guerram moueret. Quod Comes non diutius passus, coacto in vnum exercitu militum legionibus ordinatis tyranni terram ingreditur ferro flammaque omnia deuastans. At verò ille electa militum manu intra munitionem se recipit in tempora

multa comportato sibiviatico.Nec mora campestribus deuastatis ipsum castrum obsidet Comes, quo tyrannus tenebatur inclusus, & quamuis difficile tandem expugnari eo deuastato tyrannum cum vxore & liberis & complicibus sorte capit bellica,& in sua gaudens regreditur cum captis. Venitur ipso die ad oppidum Saumurum & factum est cum post laborem & conuiuium Comes somno sese dedisset, ecce beatus Albinus pontificali decoratus infula visus est ei astitisse dicens, Gaufride: & ille: Quis es domine? Et sanctus:Ego sum Albinus, ait, Andegauorum Episcopus ecce de hoste tuo potitus es victoria,sed ne tuis viribus id ascribas , noueris quod ego à Domino dominantium, in cuius manu sunt omnia iura regnorum, hanc tibi impetraui & obtinui victoriam . Ille enim tyrannus in monachos meos nimia grassabatur nequitia, & ea propter ipsum moui & impuli, vt in te arma moueret,quo iustam habens causam me à domino obtinente contereres. Nũc igitur prudens esto, nec victoriam quam meis precibus per domi-

ni gratiam obtinuisti vel negligenter inutilem facias, vel insolenter in superbia abutaris: de cætero summa cura & diligentia moneo te, quatinus scriptum illud quod de compositione facta inter ipsum tyrannum & monachos, penes eum repositum est, extorquere ab illo prudẽter satagas: non enim meo consilio facta est compositio illa, quippe in Ecclesiæ meæ destructionem. His dictis sanctus disparuit. At Comes euigilans, primo quidem visionem somnium reputabat, & sese interim cõcedens quieti obdormiuit. Cum protinus eadem persona in eo habitu eidem assistens eadem iterat verba. Ille rursum excitus somno admirabatur visum. Sed verens ne malignus ille transfigurans se in Angelum lucis talia machinaretur, indulget somno iterum. Sanctus verò tertio apparens, eadem replicauit. Iam verò Comes dissimulare non poterat se moueri diuinitus. Expergefactus igitur Barones excitat qui propter eum iacebãt, & visionem referens consulit eos, quid facto opus sit. At illi: Domine inquiunt, vos bene nostis hominem quam sit ver-

ſipellis, nec vobis opus eſt vt à quoquam doceamini qualiter ſit agendum cum eo.

Mane igitur facto Comes aduocari ad ſe Geraudum præcipit. Quem, velle ſuo diſſimulato, ſic alloquitur. En inquit Giraude ſorte bellica vos captum teneo. Et terræ veſtræ reditus interim in manu mea erũt. Volo itaque & iubeo vos quatinus ipſos reditus mihi diligẽter aſſignetis, ne vel ipſe quandiu eos tenebo, poſſim in aliquo defraudari, vel vos cum mecũ habita pace terram veſtrã recuperabitis, quid cum Monachis Sancti Albini apud Merum habetis. Quod cum expoſuiſſet, & cætera vellet edicere. Comes eſtne, ait, huius compoſitionis aliquid ſcriptum? Et ille eſt, inquit, Domine. Quod etiam veſtrę auctoritatis ſigillo roboratum, chyrographi etiam atteſtatione tam à me quã à Monachis pariter conſeruatur. Tum Comes: Veſtram ait partem oſtendite mihi, vt per me ipſe probem, qualiter inter vos compoſuiſtis. Et Giraudus: Cũ aliis, inquit, Domine, ſcriptis meis in Abbatia & hic habetur, ne ſine mei prę-

ſentia alicui redderetur. Tum Comes vultu demutato in tyrannum intendẽs: Vna eſt, inquit, de vobis ſententia, Geraude, Per ipſum ſanctum Albinum quem hoſtiliter interemiſtis, non mãducabitis nec bibetis, donec ipſe manibus meis ſcriptum illud tenuero. Et conuerſus ad ſuos: Ligatis, inquit, manibus & pedibus trudite eum in carcerem inferiorem. Quibus iuſſa explere volentibus, ſciens tyrannus Principis animos inflexibiles. Domine, inquit ad ipſum, Iubete me eo vſque deduci. Ego libenter vel ſcriptum illud, vel quæ habuerit reportabo: Tantum ne iraſcatur Dominus in captum ſuum. Ego ipſe, inquit Comes, vos illuc adducam. Et cõtinuo aſcenſis caballis iter arripiunt. Quo cum perueniſſent, extracta Geraudus de lumbari ſuo claue paruula, ſcrinium quo eius ſcripta ſeruabantur reſerat. Et ſcriptum quod Comes poſtularat inde extractum ipſi tradit. Et ecce, Prior de ſancto Albino eadem hora ingreditur miſſus ad Comitem vice Abbatis, & Conuentus ſalutat eum. Dehinc preces deponit ſimplices qua-

tinus scriptum illud pro amore Dei & sancti Albini à tyranno quem Dominus in manibus eius concluserat, extorqueret & transmitteret Ecclesiæ. Valde se grauatos compositione illa, irritam debere fieri pactionem per quam libertas Ecclesiæ deprimitur, tyranni violentia velut in ius vertitur. Præsertim cum Dominus ei de ipso tyranno tantam victoriam præstitisset. Quo talia perorante, Comes alacri vultu arridens: Modo, en inquit, in manibus meis scriptum illud pro quo postulastis. Nolite timere. Ego ipse portabo & reddam Ecclesiæ. Redite citius, lætificate conuentum, & dicite Abbati quia cras veniam in Capitulum, & dicam vobis mirabilia. Eodem igitur die lætus de victoria venit Comes Andegauis, captos hostes & catenatos ante se ducens. Taceo quam læta facile ciuitas tota sereno Domino suo, cum gaudens venit obuiam, quanta lætitia de hoste capto tripudiat, quantum de Domini sui tanto talique triumpho gloriatur: Crastinus illuxit dies & Comes iuxta condictum ad sanctum Albinum properat, &

ingressus capitulum præsente Conuētu propter Abbatem residens, seriatim explicat visionem superius memoratam, quæque sibi sanctus dixerit audiētibus cunctis pandit, deinde scriptum illud ostendens omnibus coram eis minutatim desecat, ius suum Ecclesiæ reddens, & restituens libertatem, & scripti illius minutias manu propria in ignem proiiciens.

Anno igitur ab incarnatione Domini M. C. LI. ætatis vero suæ quadragesimo primo, VII. idus Septembris victoriosus Dux Normannorum, Andegauorum, Turonorum, & Cœnomanorum Comes Gauffredus à regali reuertens colloquio, febri peracuta in eo inualescente apud Castrum Ledi cecidit in lectum. Terræ verò suę & genti spiritu pręsago in posterum pręuidens, Henrico hæredi suo interdixit, ne Normannorum vel Angliæ consuetudines in consulatus sui terram vel è conuerso variæ vicissitudinis alternatione permutaret. Dispositis ergo & distributis eleemosynarum largitatibus & beneficijs, Cometa tanti Principis occasum præsi-

gnante, terræ corpus, ſpiritum cœlo reddidit. Quid mirum, ſi mors quidem aduerſante & repugnante natura Gauffredo adhuc adoleſcenti contigit, cum teſte Tullio, Adoleſcentes ſæpe ſic mori videntur, vt cum aquæ multitudine vis flammæ opprimitur, & quaſi poma ex arboribus cruda ſi ſint, vi auelluntur, ſi matura & cocta, decidunt? Sic vitam adoleſcentibus vis aufert, ſenibus maturitas. Humatus eſt autem in ſanctiſſima beati Iuliani Cœnomanenſis Eccleſia in nobiliſsimo mauſoleo quod ei nobilitatis Epiſcopus piæ recordationis Guillielmus nobiliter extruxerat. Ibi ſiquidem effigiati Comitis reuerenda imago ex auro & lapidibus decenter impreſſa ſuperbis ruinam, humilibus gratiam diſtribuere videtur. Altari verò crucifixi, cui Comes inclytus adiacet, deputatus eſt cum redituum ſufficiẽtia ab Epiſcopo in perpetuum Capellanus, qui quotidianum pro eo offerat Deo ſacrificium, vt pius & miſericors Dominus miſericordis Comitis miſereri dignetur.

Finis primi Libri.

IOANNIS MONACHI
MAIORIS MONASTERII
Historiæ Gaufridi Ducis Normanorum, & Comitis Andegauorum, LIBER. II.

DEFVNCTO vt superiore diximus libro Rege Henrico Stephanus defuncti nepos in Regem extraordinariè sublimatur. Consul verò Andegauensis Gaufridus contractis viribus Normaniam, vt filij sui hæreditatē vendicet, ingreditur. Argentomagum & Damfruntum non sine discriminis difficultate captos Ingelgerio Debohon & Alexandro duobus fratribus cōmendauit: hi frequenti excursu in valle Moritonij, & in Constantiniensi pago, & in circum adiacenti Normania ferro, flamma, rapinis, stragem non minimam exoptantibus faciebant. Petit in-

terimStephanus Rex inducias, habito Comes consilio, vt Normanni qui acephali & sine Principe erant, inter se dissidendo diuitijs elapsis, paupertati facilius subigerentur; petitas indulget inducias. Duobus ergo annis induciarum elapsis ab Anglia in Normanniam Stephanus Rex transfretauit.

Qui coactis in vnum copijs, castella quæ Comes cœperat expugnare dispo-nit, ipsum etiam vel bello vincere, vel de Normannia exturbare. Itaque dispositis exercitibus mouet iter, præsumit victoriam, negotium tractat. Cum inter eundum, inter Guilielmum de Ipre, & Rainaldum de sancto Galerico contentio grauis de primiceria dignitate exoritur. Verba superba litem, lis exæstuans furorem, furor incitus arma ministrat. Res gladiis agitur, cædeque domestica perimuntur, qui paulo antè necem hostibus ministrabant. Qua seditione confusus Rex expeditionem soluit, Codomum regressus. Interea imperatrix quę & vxor Comitis, mari transmisso cum copiosa militum manu etsi sexu fœmina virilis animo, Anglos in-

uadit. Et de iure sibi debitam hæreditatem armis vendicare contendit. Fama volat, & ad Regis aures delata rem esse nũtiat in periculo. Imperatricem multos Anglorum vi subdere, multos eorũ sponte illi se dedere. Regni coronam amittere illum, nisi citius Angliæ succurrat. Sinistris Rex excitus nũtiis, cum quanta valet multitudine bellatorum nauigat. At Comes impiger qui coacto in vnum exercitu Regis pugnã moliebatur, comperto qualiter impij Regis castris Deus pro eo pugnasset, eiusque cognito recessu, temporis prosperitate non incassum abutitur. Properat, terram ingreditur, Mauritianum obsidet, vicos & plana capit, indigenas in pace suscipit, humanè tractat, res eorum illæsas ab exercitu conseruans. Inde Regis milites in municipio inclusos prima die oppugnat, expugnat altera, expugnatos sine graui discrimine, sibi in pace conciliat, eos in hominium recipit, eorumque fidem & sacramenta contra aduersarios, hinc progressus vlterius, sanctum Hilarium loci natura & artificio firmum, victualium copiis militumque

caterua munitum aggreditur. At illi præſumentes de Britonum auxiliis, qui eis opem ſe laturos ſpoponderant, repugnare fortiter, pertinaciter obſiſtere, armis arma repellere, opponere diſcrimen diſcrimini. Comes autem in huiuſmodi & vſu exercitus, & animo fortis, primo quidem Britonum interclu-dens auxilia, diſpoſitis in itinere militum turmis, vbi locorum anguſtiæ difficiliorem tranſitum faciebant. Quo Britones comperto offerendo obſeſſis auxilio ſaniore conſilio vſi, animum reuocarunt. Tunc iam Comes grauius arcet incluſos, adaptat machinas, egreſſum incluſis, volentibuſque ingredi introitum negans. Nec diu res protelatur. Quodam ſiquidem die ipſe Comes armatur, & armatos ſuos tam virtute procedens, quàm potentia, aſſultu graui irruit in obſeſſos. Non illi ſufferre diutius, quis enim toleraret Comitem Gaufridum? municipium ſeque dedentes, tam benignè ſunt ab eo ſpontanea deditione recepti, quàm grauiter puniendi erant ſi caperentur inuiti. Inde ergo alacritate proſperorum euē-

tuum: non inflatus inaniter, sed fortis humiliter ad pontem Vrso properat, obsessurus si resisterent, sed qui intus erãt quãuis à tempore Henrici Regis obtinuissent illud, audito tamẽ quã liberalis extiterit Comes erga captos, nec ad modicum resistunt. Municipes igitur, oppidani, viri nobiles & matronæ vulgusque promiscuum pari consensu obuiam procedentes pacificum dominum summa cum pace suscipiunt. Celerius obtinente liberalitate sine cæde victoriam, quam bellicosus impetus solet euincere pugnam. His auditis Britones qui finitimi erant, Henricus scilicet de Fulgerijs, & complices eius metu non modico pelluntur. Volentes tamen aut eum fraudulenter decipere, vt in facie erat, aut sibi propitium facere, vt nonnulli arbitrantur. Postularunt igitur per internuncios à Comite, vt eis supradictum pontem Vrso ad custodiendum committeret: Quo facto ei fidelius ad cætera adquirenda per totam Normãniam obsequerentur, & de bona eius ad v olun tate securius auderent præsumere. Super quorum petitione Co-

mes cum proceribus communicato cõ-
ſilio, quid ſuper hæc eis videretur, quę-
rebat. Quibus pro humani ingenij va-
rietate diuerſa reſpondentibus, vir illu-
ſtris apud ſe non inconſultus ait, Sentio
quidem vos de conſcientiæ veſtræ & fi-
dei puritate Britannos metiri, ſed non
me decipient animi ſub vulpe latẽtes.
Vident me per Dei gratiam obtinuiſſe
oppidum, quod eis quaſi clauus in ocu-
lo eſt: Ideoque mihi auxilium pollicen-
tur, quia verentur inimicum. Qui ſi eis
ſubiecero illos qui mihi ſe non vi, ſed
ſponte tradiderunt, videbor vtique &
iſtorum gratiæ degeneranter ingra-
tus, & illorum timori inconſtanter ſub-
iectus. Porrò ſi eos coadiutores ſuſcepe-
ro, & Deus proſperauerit opus in mani-
bus meis, non diuino adiutorio nec no-
ſtris, ô Barones, viribus noſtram aſcri-
bent victoriam, ſed more ſuo vento
inflati iactantiæ ſe mihi Normanniam
acquiſiſſe iactabunt. Ait ergo, dicite
nuntijs eorum, nec eis caſtellum tra-
do, nec eos ſuſceptæ expeditionis adiu-
tores excipio. Conſulant ſibi, ſi pacem
mihi renuerint, ſaluo iure meo non re-

nuo: si in me arma mouerint, vestrum erit, ô proceres, meam delere iniuriam. Britones igitur, tam viri prudētia quàm viribus turbati siluerūt. Ipse autem mouens exercitum Cerentias venit, quo sine ferro in deditionem recepto, ad Bricatim ciuitatem festinat accedere, cuius aduentum tam ciues quam Pontifex audientes, non vt hostes hostibus, sed vt domino quidem suo, laica manus vt tutori suo & patrono Ecclesiæ Clerus cū Præsule obuiam processerunt. Quorum videns spontaneam subiectionē & collatam sibi magni habens reuerentiam, & istos vt pacificus dominus in hominium recepit, & illorum reuerentiæ cū digna humilitate vicem rependit, siquidem ipse primus, cæteri subsequenter de equis descenderunt, & præcedentes gaudentem populum cum clero, pedestres ad Ecclesiam vsque peruenerunt, vbi coram altari facta suppliciter oratione, non habens Comes quid offerret, pallium quo vtebatur vice oblationis ad aram deposuit, similiter nonnulli ex Baronibus domini sui & exemplū imitantes, & morem ei gerentes pro domi-

no inde solemni comitatu totius ciuitatis Episcopo præcedēte, in aulas regias deducitur. Nec mora Bricatēses Castellanos vnũquemque ad se venire mãdat eos duntaxat, qui eius dominiũ suscipere non recusarent. Qui omnes pari concordia aduenerunt, & eum gaudētes in dominũ susceperunt, fidem ei & sacramenta contra omnes aduersarios faciētes. A Bricate mouens Comes sanctum Laudum petiit, quod cõtra eum muniuerat Episcopus Constantiensis, de cuius dominio est: milites qui intus erant ferme c c. è contra exeuntes ad prælium ipso primo impetu refugere ad municipium coguntur, prima die resistentes, & altera, tertia sese dedentes portas aperiunt, pacem petunt, hominium faciunt, fidem & sacramenta Comiti contra hostes iurantes. Inde Constantiam ciuitatem venitur quæ à Constantio Constantis filio fundata eius memoriam opere simul & nomine repræsentat. Hãc nemine resistente, aberat enim Episcopus, ingreditur, capit ciuium fidelitatem. Petitam excipit, loca milite cõplet & escis. Constantia-

næ pro-

ne prouinciæ Barones euocat, fidem ab eis postulans. Omnes vltro veniunt, postulata facessunt, præter Radulfum & fratrem eius Richardum de Lahaia. Quorum prior castella sua contra Comitem muniens rebellare conatur. Alter cum grandi militum copia, cc. & eo amplius Cæsaris burgum occupat, exinde Comiti se posse resistere ratus. Sed Comes magnanimus prioris terram deuastans, castella obsidet, vi bellica capit, ipsumque Radulfum vel sero pœnitentem, quod vltra vires tentasset, in deditionem captum pacificè recepit. Hinc ad Cæsaris burgum bellico apparatu sollicitè procurato, militum aciebus dispositis machinis prouidè & sollerter aptatis properatur. De cuius castri vocabulo, situ, artificiosa firmitate, multum quod loqueremur erat, sed ad exitum festinamus. Siquidem Cæsar maiorem Britanniam, quæ nunc Anglia dicitur, armis inuasurus ibi castra posuit, loci procul dubio plurima aptitudine explorata. Primò quidem situ naturali, locus munitissimus, natiuo lapide & solidissimo fundatus, inde mare

adiacens, non minus munitum quam fertile tam ſuo acceſſu quàm nauali cõmercio reddit. Syluarum etiam vallatus vicinia, & ferarum copiam & nonnullum exinde contrahit munimentum. Quibus exploratis vir perſpicax naturæ iunxit artificium. Caſtrum igitur illic conſtituit quod muris cinxit firmiſſimis, turribus extructis tam frequentibus in ipſo muri ambitu, vt vix haſta militis inter turrim poſſit extendi. Interius autem in loco munitiori turrim cæteris eminentiorem & aulam regiam collocauit. In quo etiam caſtro fugatus primo impetu à Britannis habuiſſe refugium dicitur: vnde Lucanus

Turrita quæſitis oſtendit terga Britannis.

Hinc itaque non immerito ipſum caſtrum Cæſaris burgum antiquitas nominauit. Quo vt prædiximus occupato Richardus de Lahaya militibus, ſatellitibus, armis viriſque competentibus victualibuſque copioſis compleuit, vt viriliter Comiti reſiſterent exhortatur. Ipſe verò nauigio ſe committens ad Regem Stephanum properat, copias inde militum adducturus quibus Comitis

obsidionem solueret, ipsumque compelleretin fugam. Interim qui in castro Comiti rebellabant cõfisi in virtute sua, & in multitudine diuitiarum, quas inibi tyrannus congregauerat, sed & in turriũ munitione inexpugnabili, insuper in transmarinis auxiliis, non solum armorum, verum etiam conuitiorum iaculis ipsum impetebant. Ille quidem tela telis, non verba verbis hostium rependebat, nolens respondere stultis iuxta stultitiam illorum. Dominus autem in cuius manu sunt omnium potestates, & omnia regna terrarum, pugnabat pro eo, hostes eius detinens, & eum exaltans. Nam ecce dum Richardus nauigat, capitur à pyratis, & cum suis captiuus in exteras nationes adducitur. Rumor lethalis ad eos qui Comiti repugnabant defertur. Tum vultus eorum decidit præ mœrore, spes quassata elabitur, de sola fuga cogitant, sed non patet effugium. Tandem Comitis collaterales afflicti lachrymis pulsant quatenus vel solo intuitu liberalitatis & militiæ solam sibi vitam à Comite impetrent. Nec fuit grauis labor liberali

Comiti indulgere pœnitentibus. Mediantibus autem illis qui pro eis intercesserant .S.... Ingergerio Debohim, Alexandro fratre eius; Iordano Thesson, Guillelmo de Vernuillio faciem Principis videre merentur, admittuntur colloquio, donatis iniuriis pace potiuntur. Cui sibi præter spem facto propitio non ingrati castrum munitum victualibus refertum reddunt. Ipsi verò se eius dominio sponte subdentes, legitimam fidelitatem sub fidei sponsione promittunt sacramento. His ita peractis, hiemi imminenti cedendum arbitratur. Munitis quæ cœperat castris soluit Comes expeditionem.

Facta est longa concertatio inter Stephanum pseudo Regem & Gauffredum Andegauorum Consulem. Gauffredus proficiens & semper in se ipso robustior. Stephanus decrescens quotidie, siquidẽ transfretauit, vt diximus, in Angliam. In ipso autem ingressu Angliæ, fugauit Vigellum Episcopum Eliensem, quia nepos Episcopi Salesburiensis erat, à quo odij incentiuum in progeniem eius traxerat. Obsedit autem in vigilia Natalis

Domini & vsque in Purificationem sanctæ Mariæ Linconiæ vrbem. Quod Deo & hominibus displicuisse visum est; quia solemnitates diuinas parui pendebat. De Curia autem eius in natale Domini dicere non attinet. Iam quippe curię solemnes, & ornatus Regij stemmatis ab antiqua serie descendētes prorsus euanuerant, ingens thesauri copia deperierat, pax in Regno nulla, cædibus, incēdijs, rapinis omnia exterminabantur, clamor & luctus & horror vbique. Circa Purificationem autem beatæ Mariæ Consul Rannulfus adduxit secum Robertum filium Regis Henrici, Nohertum socerum suum, & proceres alios validissimos ad obsidionem Regis dissoluendam.

Cum autem Consul audacissimus paludem pene intransibilem vix transijsset in ipsa die aciebus dispositis Regem bello aggressus est. Ipse cum suis aciem primam construxerat, secundā illi quos Stephanus Rex dehæreditauerat, Tertiam Robertus dux magnus cū suis. A latere verò erat turma Vuallensium magis audacia quam armis in-

ſtructa. Tunc Conſul Ceſtrenſis vir bellicoſus & armis inſignibus coruſcãs, Robertum Conſulem, proceresque reliquos ſic alloquitur. Gratias igitur multas, dux inuictiſsime, vobiſque proceres & commilitones mei, cum ſumma deuotione perſoluo, qui vſque ad vitæ periculum amoris affectum mihi magnanimiter exhibuiſtis. Cum igitur ſim vobis cauſa periculi, dignum eſt vt periculo me plus ingeram & infidiſsimi Regis, qui datis induciis pacem fregit, aciem prius illidam. Ego quidem tam de Regis iniuſtitia quam de mea confidens virtute iam iam regalem cuneum diffindam, gladio mihi viam per hoſtes medios parabo. Veſtræ virtutis eſt ſequi præeuntem, & imitari percutientem. Iam videor animo mihi præſago regias acies tranſuolare, proceres pedibus conculcare, Regem ipſum gladio tranſuerberare. Dixerat.

Dux autem Robertus ſic iuueni reſpondit, & in loco ſtans eminenti huiuſcemodi orationem habuit. Non indignum eſt quod ictus primi dignita-

tem poſcis tam ex nobilitate, quam virtute, quam præcellentia. Si tamen de nobilitate contendas, ego filius nobiliſſimi & nepos ſummi Regis non antecellor. Si de virtute, hic multi ſunt electiſsimi, quibus nemo viuentium probitate poteſt præferri, ſed longè alia me mouet ratio.

Rex enim poſt ſacramentum quod ſorori meæ fecit, Regnum crudeliter vſurpauit, & omnia conturbans multis millibus cauſa necis extitit, & exemplo ſui nihil iuris habentibus terras diſtribuit, iure poſſidētibus diripuit. Ab ipſis ergo nequiter dehæreditatis ſummo iudice Deo cooperante, & vindictam ſubminiſtrante prius aggrediendus eſt. Reſpiciet qui iudicat populos in æquitate de excelſo cœlorum habitaculo & iniuſtum iuſtè appetentes in hac tanta neceſſitate nequaquā relinquet. Vnum verò eſt proceres fortiſſimi militeſque vniuerſi, quod vobis animo firmiter ingerere volo, quod per paludes quas pertranſiſtis nulla poteſt eſſe fugientibus reuerſio. Hic igitur vel vincendum vel occumbendum, ſpes fugæ nulla. Hoc

ſolum ſupereſt vt in vrbem gladiis viam paretis. Si quid autem veri coniecturat animus mihi, hoc quod fugere nuſquã poteſtis, illud eſt quod hodie Deo vobis adiuuante victoriam præſtabit. Neceſſe eſt enim vt ad probitatem confugiat, cui non poteſt aliud eſſe diffugium. Ciues autem Linconienſes qui ſtant vrbi ſuæ proximi in impetus grauedine animis langueſcentibus ad domos ſuas transfugere victorioſi videbitis, veruntamen contra quos bellum geratis attenditis.

Alanus Britonum dux contra vos, imò contra Deum procedit armatus, vir nefandus, & omnium genere ſcelerum pollutus, malitia parum neſcius, cui nunquam nocendi defuit affectus, cui ſe non eſſe crudelitate comparabilem ſolum & ſupremum videtur opprobrium. Procedit quoque cõtra nos Galerannus Mellenti, doli callidus, fallendi artifex, cui innata eſt in corde nequitia, in ore fallacia, in opere pigritia, corde glorioſus, ore magnificus, opere puſillanimus ad congrediendum vltimus, ad diſgrediendum primus, tardus

ad pugnam, velox ad fugam. Procedunt cæteri consules & proceres latrociniis assueti, rapinis delibuti, homicidiis signati, omnes tandem periurio contaminati. Vos igitur viri fortissimi quod magnus Rex Henricus erexit iste deiecit; ille instruxit, iste destruxit erigite animos, & de Dei iustitia confisi vindictam vobis à Deo oblatam de facinorosis præsumite, gloriam immarcescibilem vobis & posteris vestris præfigite. Etiam si vobis idem animus est ad hoc Dei iudicium perpetrandum progressionem vouete, fugam abiurate, erectis in cœlum vnanimiter dextris. Vix finierat, & omnes extensis in cœlum manibus terribili clamore fugam abiurauerunt, & se in armis colligētes in hostem splendidè progrediuntur.

Rex interea Stephanus curarum magnis exæstuans fluctibus missam in tanta solemnitate audierat. Cum autem more cereum Rege dignum Deo offerens manibus Alexandri Episcopi imponeret, confractum est. Hoc fuit Regi signum contritionis. Cecidit etiam super altare pixis cui corpus Domini

inerat abrupto vinculo præſente Epiſcopo. Hoc fuit Regi ſignum ruinæ. Primum Rex ſtrenuiſſimus egreditur, acieſque cum ſumma ſecuritate bello diſponit. Ipſe pedes omnẽ circa ſe multitudinem loricatorum equis abductis ſtrenuiſſimè collocauit. Conſules cum ſuis in duabus aciebus equis pugnaturos inſtituit. Sed admodũ paruæ equeſtres acies illæ comparuerunt. Acies autem Regalis maxima erat, vna tantum ſcilicet ipſius Regis inſignita vexillo. Tunc quia Rex Stephanus feſtina carebat voce, Balduino magnæ nobilitatis viro & militi fortiſsimo ſermo exhortationis ad vniuerſum cœtum iniunctus eſt. Qui loco ſtans omnium oculis in eum erectis, vbi attẽtionem eorum modeſta taciturnitate ſtimulauit, ſic exorſus eſt.

Omnes qui aciebus diſpoſitis conflicturi ſunt, ita prçuidiſſe oportet. Primum iuſtitiam cauſæ, deinde militum copiam, poſtremò aſtantium probitatem. Iuſtitiam cauſæ, ne periculum animæ incurratur. Copiam militum, ne hoſtium numeroſitate comprimatur.

Probitatem aſtantium, ne numero confidat, debilibus tamen innixa ſubruatur. In omnibus his negotium quo tenemur, expeditum conſpicimus. Cauſæ namque noſtræ iuſtitia eſt, quod Regi ea quæ coram deuouimus ſeruantes cõtra ſuos in eum periuros in periculo mortis aſtamus. Numerus verò nobis in equitibus non inferior, in peditibus confertior. Probitatem verò tot Conſulum, tot procerum militum quoque bello ſemper aſſuetorum, quis vocibus exæquet? Virtus autem ipſius Regis infinita, vobis loco præſtat militum. Cum igitur ſit in medio veſtrum Dominus noſter vnctus Domini, cui fidem deuouiſtis, votum Deo perſoluite, tanto donatiuum maius à Deo accepturi, quanto fidelius, conſtantius pro rege veſtro fidi contra infidos, legitimi contra periuros pugnaueritis, ſecuri quinetiam & ſumma repleti confidentia con tra quos bellum geratis, perpendite.

Roberti Ducis vires notæ ſunt, ipſe quidem de morte multum minatur, parũ operatur, ore leoninus, corde leporinus, clarus eloquentia, obſcurus iner-

tia. Consul autem Cestrensis vir audaciæ irrationabilis, promptus ad conspirandum, inconstans ad perficiendum, ad bellum impetuosus, periculi improuidus, altiora se machinans, impossibilibus anhelans, assiduorum paucos adducens, conuenarum dispersam multitudinem congregans, nihil habet, quod timeri debeat, semper enim quidquid viriliter incœpit, effœminate reliquit. In omnibus quippe gestis suis infortunatè rem agens vel in congressibus victus aufugit, vel si rarò victor extitit, maiora victis detrimēta sustinuit. Vuallensis autem quos secum adducit, scilicet vobis despectui sint, qui inermem bello præferunt temeritatem, & arte & vsu belli carentes quasi pecora decurrunt in venabula. Alij verò tam proceres quam milites transfugæ, & girouagi, vtinam numero plures adducerētur, qui quanto numero plures, tanto effectu deteriores.

Vos igitur Consules & viri Consulares (meminisse namque decet vestræ virtutis & nobilitatis) hodie probitates vestras numerosas in cacumen florentis-

ſimum extollite, & patrum imitatores filijs veſtris ſplendorem ſempiternum relinquite. Aſſiduitas infortuniorum incentiuum fiet illis ad fugiendũ. Iã ſiquidem, nec fallor, eos aduenisse pœnitet, iam de fuga meditantur, ſi locorum aſperitas admittat. Cum ergo nec illis confligere, nec confugere ſit poſsibile, quid aliud egerunt? Nunquid vobis Dei nutu & ſe & impedimenta ſua obtulerunt? Equos itaque eorum & arma & ipſorum corpora ditioni veſtræ ſubiecta conſpicitis. Extendite igitur animos veſtros & dexteras inexpugnabiles viri bellicoſi ad diripiendum cum ſummo tripudio quod ipſe vobis obtulit Deus. Sed iam antequam orationis ſeriem terminaret; clamor adeſt hoſtiũ, equorum fremitus, terræ ſonitus.

Principium pugnæ acies exhęredatorum, quæ præibat percuſsit aciem regalem in qua Conſul Alanus, & ille Demeſleus, & Hugo Conſul de Eſtangle, & Simon Comes, & ille de Varenna iuerat, tanto impetu, quod ſtatim in nictu oculi diſsipata eſt, & diuiſio eorum intra deuenit. Alij namque eorum

occisi sunt, alij capti, alij aufugerunt. Acies cui principabatur Consul de Albamarde & Vvillelmus Ypreensis percussit Vuallēses qui à latere procedebãt, & in fugam coegit. Sed acies Consulis Cestrensis perculit cohortem prædicti Consulis & dissipata est in momento, sicut acies prior, fugerunt igitur omnes equites Regis, Vvillelmus Ypreensis à Flandria oriundus vir exconsularis & magnæ probitatis, qui cum esset belli peritissimus, videns impossibilitatem Regi distulit auxilium suum in tempora meliora.

Rex itaque Stephanus cum acie sua pedestri relictus est in medio hostium. Circuierũt igitur vndique aciem regalē & totam in circuitu expugnabant, sicut castelletum solet assiliri. Tunc verò horrendam belli faciē videres in omni circuitu Regalis aciei, ignem prosilientē ex galearum & gladiorũ collisione, stridorem horrendum, clamorem terrificũ, resonabant colles, resonabant vrbis muralia, impetu igitur equorum regalem turmam offendentes quosdam cædebant, alios sternebant, nonnullos

abstractos capiebant. Nulla eis quies, nulla respiratio dabatur, nisi in ea parte qua Rex fortissimus stabat; verentibus inimicis incõparabilẽ ictuum eius immanitatem. Quod vbi Comes Cestrensis comperit, Regis inuidens gloriæ, cũ omni pondere armatorum irruit in eum.

Tunc apparuit vis Regis fulminea, bipenni maxima cædens hos, diruens illos. Tunc nouus oritur clamor, omnes in eum, ipse in omnes. Tandem regia bipennis ex ictuum frequentia confracta est. Ipse gladio abstracto dextra Regis digno rẽ mirabiliter agit, donec & gladius confractus est. Quod videns Guilelmus de Kahame miles validissimus irruit in Regem, & eum galea arripiens, voce magna clamauit: huc omnes huc Regem teneo. Aduolant eò omnes, & capitur Rex. Capitur etiam Balduinus, qui orationem fecerat persuasiuã multis confossus vulneribus, multis contritus ictibus, vbi egregiè resistendo gloriam promeruit sempiternam. Capitur etiam Richardus filius Vrsi, qui in ictibus dandis & recipiendis clarus & glo-

riosus comparuit. Adhuc capto Rege pugnabat acies Regalis, nec enim circumuenti fugere poterãt, donec omnes vel capti vel cæsi sunt. Ciuitas ergo hostili lege direpta est, & Rex in eam miserabiliter introductus.

Dei igitur iudicio circa Regem peracto ducitur ad Imperatricem & in turri de Bustovue captiuus ponitur. Imperatrix ab omni gente Anglorum suscipitur in dominam, exceptis Katensibus vbi Regina & Vvillelmus Yprensis contra eam pro viribus repugnabant. Suscepta prius est à legato Romano Vvintoniensi Episcopo, & mox à Londoniensibus. Erecta est autem in superbiam intolerabilem, quia suis incerta belli prosperauissent, & omnium ferè corda à se alienauit. Igitur siue subditorum instinctu, siue Dei nutu expulsa est est à Londonia. Irritata igitur muliebri angore, Regem vnctum Domini in cõpedibus poni iussit.

Post dies autem paucos cum auunculo suo Rege Scotorum & fratre suo Roberto viribus coactis veniens obsedit turrim Vvintoniensis Episcopi. Episco-

pus

pus autem misit pro Regina & Vvillelmo Yprensi & pro vniuersis ferè proceribus Angliæ. Factus est igitur exercitus vtrimque magnus. Dimicabant quotidie non congressibus acierum sed militariũ anfractuum circuitionibus. Nõ igitur sicut in belli cæcitate confundebantur gesta ; sed patebat cuiusque probitas, & gloria pro meritis aderat, vt mora illa pro his omnibus voluptuosa videretur, in illustrium splendoribus excelsis. Venit tandem exercitus Londoniensis & alij numerosè qui contra Imperatricem contendebant, fugere eam compulerunt. Capti sunt in fuga multi. Captus est etiam Robertus frater Imperatricis in cuius turri Rex captiuus erat, cuius sola captione Rex euadere poterat. Absolutus est vterque. Sic igitur Rex Dei iustitia miserabiliter captus, Dei misericordia liberatus est.

Facta est ergo, vt diximus, longa concertatio inter Stephanum pseudo-Regem, & Gauffredum Andegauorum Comitem. Gauffredus proficiens & semper in seipso robustior. Stephanus decrescens quotidiè. Comes autem

tempore quo solent Reges & Principes ad bella procedere, videlicet post asperitatem nimbosæ hyemis, cum placida veris clementia temperaret auras redolentesque arbusta prerumperent in flores & nudatam dudum rosetam rediuiuis adornarentur rosis, mirantesque oculos erumpentium candor reuerberaret liliorum. ***.

Desiderantur nonnulla.

IN IOANNIS MONACHI HISTORIAM NOTÆ ALIQUOT L. BOCHELLI.

PAg. 8. D. Guillelmo Episc. Cœnoman.] circa ann. Domini 1130. præfuitque Ecclesiæ Cœnomanicæ per annos 43. mens. 4. dies 25. successor Hugonis de sancto Carilerfo.

pa. 9. [facta de proximo gesta.] Ex hoc loco, quibus temporibus vixerit huius historiæ scriptor satis liquet. Nam multa se dicit audiuisse ab eis qui Gauffredum nouerunt, & cum eo familiariter vixerunt. Deinde Guillelmum Cœnomanensem Episcopum, ad quem scribit, Gauffredum ait viuum dilexisse.

pag. 12. [Andegauiæ siq. Monarchia.] Principium hoc idem est & tractatus de commendatione Turonicæ prouinciæ, & de nominibus & actibus Episcoporum Turonensium, qui ex bibliotheca nostra cũ aliis eiusdẽ argumenti scriptis nuper subiectus est Gregorio Turonẽsi. Ex quo licet coniicere vtriusque

operis eundem auctorem esse.

Ibid. Campan. Odone à Fulcone confecto.] Fragmētum historiæ Francicæ à Roberto rege ad mortē Philippi, quod P. Pithœi beneficio habemus, ad annū Christi 1037. tradit Odonem, quem & Carnotensem Comitem appellat, cum maximis bellorum copiis contra Alamannos & Lotharingos properasse ad bellum, & conserto prælio cum eorum Duce Gothelone cum multis suorum millibus corruisse.

pag. 13. bellicus labor adquisiuit.] Idē fragmentum adquisitionem hanc sic explicat: In Tetbaldum quoque Gaufredum Andegauensium Comitem animans (sc. Ainricus Francor. rex) effecit eum sibi acerrimum inimicum. Hic vrbem Turonicā, quæ illius erat ditionis, exercitu circūdat, aggeribus extructis, machinisque & omnibus quæ ad obsidionem pertinent, paratis. Quo cognito Tetbaldus vndecumque collectis auxiliariis, cum fratris & suorum militum cohortibus, tendit Turonis. Gaufredus autem comperiens eum cum valida manu aduentare, suis & ipse in vnum con-

tractis, obuiare prædictis properat hostibus. Commisso demum certamine, Tetbaldus & sui terga vertentes fugam ineunt. Illeac si inermes inuadit, ipsum eorum Principem cũ multitudine maxima capit. Deinde reuersus ad obsidionem prædictæ vrbis, cœpit eam, & suo mancipauit iuri, quam vsque hodie Comites possident Andegauenses. P. Pithœus in Comitum & Campaniæ tabula genealogica scribit, hunc Theobaldum à Gauffredo in bello captum Turonensi Comitatu cessisse redēptionis nomine.

Ibid. Extitit oriũd. Gauffredus.] Ergo fallitur historiæ Aquitanicæ Gallicus scriptor, qui nostrum hunc Gauffredum vocat Martellum.

Ibid. Fulconis R. Ierus. filius.] Vide seq. Chronicon ad ann. 1127.

pa. 15. Vnicam filiam. Mathildem Hērici V. Imp. viduam 1. pag. 19.

pa. 21. Consul Andegauēsis vetus] Comitum nomen. Hinc Gesta consulum Andegauēsium, historiæ veteris titulus, quam à viris literatis propediem expectamus.

Ibid. Ludouici Regis] cognomento

Craſſi vel Groſſi.

pa. 22.* [ſonant editui,] lego [& litui.]

pa. 103. [ſpiritu præſago in poſterum præuidens.] Hic locus ſe offert Gaufredi teſtamentum recitandi ex Polyd. Virgil. lib. 13. Gaufredus inquit, pater moriens tres reliquit filios, Henricum, Gaufredũ & Gulielmum, ac teſtamento cõſtituit, vt poſtquam Henricus aſſecutus eſſet cum Normania regnum Angliæ, tunc Comitatus Andegauenſis Gaufredo rediret: cui interim tria oppida Chynonẽ Leudunum, & Mirabellum dedit, vt cũ illi hereditas huius Comitatus veniſſet, ne facilè poſſeſsione prohiberetur. Et veritus ne Henricus qui aberat, teſtamẽtum reſcinderet, Epiſcopos nonnullos ac nobiles qui aderant iuramẽto adegit, vt promiſerint ſe non prius paſſuros eius corpus humari, quam filij iureiurando recepiſſent ſe patris facturos imperata. Quod Hẽricus & ſi grauatè cum primis fecit, ne corpus inhumatum remanens ſibi dedecori foret. Cæterum regno deinde Angliæ potitus maioreque ex copia rerum, ita vt ſæpe accidit, habendi cupiditate incenſus neſcio quibus ratio-

nibus cũ Hadriano quarto Põtif. Rom. homine Anglo egit, vt eo sacramẽto absolutus fuerit, qui ita ab æquitate, ab lege, à iure recedendi licentiã consecutus, neglecto patris mãdato, in fratrem mouit: quo ad punctum temporis deuicto, Andegauenses in deditionem recepit, dedit tamen prædia quædam Gaufredo vt ne egeret: qui haud multo post, ita male acceptus mortem obiit. Hæc ille.

pa. 106. [confusus Rex expeditionem soluit.] Contra Polyd. Virgilius. Equites, inquit, vix vnius diei viã progressi Gaufredum venientem offenduntleui præsidio munitum, subitoque adorti profligant, magna passim cęde edita. Quo negotio ex sententia confecto, & rebus in Normania confirmatis, rex in Angliam reuertit.

Ibid. [copiosa militum manu.] Hic nõ consentiũt scriptores, inquit Polyd. Virgilius. Alij enim tradunt Mathildem duxisse magnum exercitum, vt coniunctis copiis cum Ranulpho Comite Cestriæ, qui partes Roberti generi sui sequebatur, quoties opportunum esset, cũ Stephano manus consereret. Alij referunt,

quibus magis accedo, eam cum parua manu venisse, fretam ope diuina (nam Deus iure pugnantibus semper adest) deinde amicorum auxilio, qui paternis deuincti beneficiis contra Stephanum venire parati essent.

pa. 117. Consul Rannulphus.] Comes Cestrensis.

pa. 128. turri de Bustonne.] Bristollio.

Ibid. VVintonensi Episcopo.] Henrico, licet Stephani regis fratre.

Ibid. expulsa est.] Causam reddit Polyd. Virgilius quia Londinensibus de iniuriis ab Henrico eius patre acceptis cōquerentibus, ac more suo leges diui Edouardi repetentibus, palam succensuit.

Ibid. In compedibus poni iussit,] ac vili & per parco cibo ali. Polyd. Verg.

Ibid. auunculo suo rege Scotor.] Dauide.

pag. 129. Fugere eam compulerunt.] Augusta simulata morte, vt cadauer Glocestrium delata est. Pol. Verg.

pag. 130. omnes qui sacr. iurauerant.] Polyd. Virg. lib. 13. Crimen violati Iurisiurandi cunctis violatoribus suo

tempore fraudi fuit: porro tam Antistites quam Principes qui contra ac iurati erant, Stephano ſuum officium & fidem præſtiterunt, alij alio infœliciſſimo caſu aut perierunt, aut variis calamitatibus oppreſsi ſunt.

GAVFFREDI ANDEGAVORVM COMITIS ET Mathildis eius vxoris ſchema genearchicum.

Adela ſoror Henrici nupta Stephano Comiti Bleſenſi	Henricus I. Rex Angliæ. Mathildis, filia Malcolmi Regis Scotorum	Ex Cõcubinis
Stephanus Comes Bononię qui poſtea regnum Angliæ inuaſit	Mathildis nupta prîmum Hẽrico V. Imp. deinde Gaufredo filio Fulconis Comitis Andegauorum, dein Regis Ieruſalem.	Robertus. Richardus. Maria
Euſtachius. Conſtantia ſoror Ludouici Iunioris Francor. regis	Henricus II. Rex Angl. Eleonor filia Gulielmi Ducis Aquitaniæ à Rege Ludouico Iuniore repudiata	Gaufred⁹ Gulielmus

AD HISTORIAM GAVFFREDI BREVIS ET Chronologica Isagoge, ex rerum Anglicarum scriptoribus decerpta studio L. B.

ANNO DOM.

DEfuncto Angliæ rege VVilelmo II. cum magnates Angliæ ignorarent quid actum esset de Roberto Duce Normanorum regis defuncti fratre primogenito, qui iam per quinquēnium in expeditione Hierosolymitana moram pertraxerat, Hēricum fratrum vltimum regem creant. 1100

Henricus I. Angliæ Rex Mathildem filiam Malcolmi Regis Scotorū & sanctæ Margaretæ Reginæ filiam vxorem 1101

ducit, ex qua VVillelmum & Mathildē suscepit: & ex concubinis Ricardum, Mariam, & Robertum.

1105 Henricus I. transfretauit in Normaniam contra fratrem suum (Robertum) Ducem Normanicum certaturus. Conquæsiuit igitur Cadomū & Baiocū auxilio Consulis Andegauensis (Gaufredi) cum aliis castellis multis.

1109 Missi sunt nuncij solennes ab Imperatore Rom. Henrico V. In Angliam ad Henricum regem, filiam Mathildem in in domini sui coniugium postulantes. Tenuit itaque Rex apud VVestmonasterium in Pentecostes curiā suam, qua nunquam tenuerat splendidiorem, & sacramenta de coniugio filiæ suæ ab Imperatoris Legatis petiit & accepit. Data est igitur filia Regis Imperatori, sicut decuit; vt breuiter dicatur. Rex cœpit ab vnaquaque hyda terræ totius Angliæ tres solidos.

1110 Rex Anglorum Henricus I. Heliam Cœnomaniæ Comitem, qui Comita-

tum illum de Rege tenebat, vt proditorem, vita priuauit. Quod audiens Comes Andegauensis Gaufredus, suscepit filiam eiusdem Heliæ cum Comitatu illo, & tenuit illum contra Regem Henricum.

Pergens Rex Angliæ Henricus I. in Normaniam contra Comitem Andegauensem, qui Cœnomanniam eo tenebat inuito, vverræ leges contra eum, ferro simul & incendio cõstanter exercuit, ipsumque & terrã eius totam graui depopulatione contriuit. 1111

Mathildis Henrici I. Angliç regis filia Imperatori Henrico V. dudum desponsata nubit, & Maguntiæ celebrantur nuptiæ. 1114

Ludouicus Crassus Galliæ Rex inito consilio cum Balduino Flandriæ, & Fulcone Andegauiæ Comitibus Henrico I. Angliæ regi Normaniam adimere parat & VVillelmum defuncti Roberti filium in Ducatus possessionem mittere. 1116

Angliæ regina Mathildis Henrici I. 1118

vxor obiit, apud VVestmonasterium sepulta.

1119 Prælium ingens inter Galliæ & Angliæ Reges commissum. Balduinus Flādriç Comes accepto lethali vulnere prælio excessit. Fulco Andegauiæ Comes ad Henricum Angliæ regem desciuit, data filia Gulielmo eius filio in matrimonium.

1120 Vvillelmus, Ricardus, & Maria, Hērici Angliæ Regis liberi dum flante Austro cursum in Anglia tenent, ecce subitò per nautarum incuriam, naui scopulo illisa, ac perfracta perierunt cum omni comitatu numero ad 150.

1121 Henricus Rex Angliæ ob tam acerbam filiorum mortem dolore incredibili affectus, vt pote qui successore priuatus erat, haud multo post alterā vxorem duxit nomine Adelisam ex veteri Ducum Lotharingiæ prosapia, puellam moribus & forma ornatam ex qua tamen nullum sustulit filium.

1125 Henricus V. Romanorum Impera-

tor diem clausit extremum. Tunc Imperatrix Matildis ad patrem suum Henricum I. Angliæ Regem reuersa, habitauit in thalamo eius cum Regina. Diligebat enim eam Rex valdè: quia vnicam illam habebat heredem. Et circa festum sancti Michaëlis rediens in Angliã, duxit filiam suam, tanto viro (vt prædictum est) viduatam. Et quamprimum conuocato Londinum tam Antistitum quam Principum suorum concilio postquam de nouo bello & de statu totius regni agitauit, nouissimè de consilij sententia Matildem Augustam filiam eiusque filios si quos deinceps crearet, heredes sibi instituit. Quod factum ab vniuersis iureiurando comprobatum est. Adfuit in eo cõcilio Dauid Scotorum Rex. Interfuit & Stephanus Comes Bononiensis filius Stephani Blesensium Comitis, & Regis Henrici ex Adela sorore nepos. Ij quoque ambo in verba Matildis iurarunt. Sed in primis Stephanus id iusiurandum vltro dedit, qui illud prior erat violaturus.

Fulco Comes Andegauensis Hieroso- 1127

lymam ſine animo reuertendi profectu-rus dedit Comitatum ſuum Gaufredo filio, cognomento Plantagenetæ adoleſcenti elegantiſſimo: & peregre profectus Hieroſolymam cum proſperitate peruenit. De cuius aduentu Rex Hieruſalem valde lætus, dedit ei filiam ſuam primogenitam cum ſpe regni poſt mortem ſuam.

Henricus I. Angliæ Rex cum nullam ſpem procreandorum filiorum ex ſe haberet, ad propagandum genus Mathildem filiam Auguſtam Gaufredo cognomento Plantagenetæ, filio Fulconis Andegauorum Turonum, & Cœnomanorum Comiti matrimonio copulauit.

Baldeuuinus II. Rex Hieruſalem moritur, & Fulco Andegauenſis Comes gener eius in Regem coronatus in die exaltationis ſanctæ crucis regni diadema ſuſcepit.

Ferunt hoc tempore Mathildem à viro ſuo Gaufredo repudiatam ad Henricum patrem veniſſe. Cauſam repudij,

quod

quod sciam, nullus est qui prodat, quæ haud dubiè parui fuit momenti, cum aliquanto post vir eam receperit.

1132 Gaufrido Comiti Andegauensi ex Mathilde filia regis Henrici natus est filius, qui vocatus est Henricus. Quod cū Rex cognouisset, conuocatis Regni Principibus, eum puerum vna cum Mathilde matre heredem rursum fecit, cunctis generatim in vtriusque verba iurantibus.

Fulco Rex Hierusalem Gaufredi pater ab Antiochenis vocatus subito impetu in Turcos facto tria ex eis millia interfecit, cæteris in fugam actis, spoliaque ex hostibus ad nauseam reportata.

1133 Mathildis Gaufredi vxor peperit filiū quem vocauit Gaufridum. Vnde Rex Henricus I. in Normaniam transiens moratus est ibi præ gaudio nepotis sui. Scribunt nonnulli Mathildem duos peperisse filios Gaufredum & Gulielmum, quod ingenti animum Henrici affecit lętitia, quippe qui sibi hæredes minime defuturos iam certo sciebat, licet ij

ex paterno genere alterius essent familiæ.

1135 Henricus I. Angliæ Rex cum à venatu rediens carnes comedisset murenarū vitio ipsius piscis læso stomacho in febrē incidit qua breui extinctus est, kal. Dec. vel vt quibusdam placet 3. Non. eiusdem mensis.

1136 Post mortem Henrici I. Stephanus eius ex sorore Adela nepos, Stephani Comitis Blesensis filius, qui paucis ante annis defuncto Eustachio socero Bononiensem Comitatum dotis nomine assecutus erat, partim Theobaldi fratris Blesensium Comitis potentia fultus, partim alterius fratris Henrici Vintoniēsis Episcopi & Glasconiensis Abbatis opibus fretus, regnum Angliæ occupat, licet ipse cum alijs Heroibus in verba Mathildis Augustæ ac filiorum qui ex ea nascerentur iampridem iurasset, & VIII. Kal. Ianuar. ad Vvestmonasterium Rex creatus à Guilielmo Cantuariensi Episcopo more maiorum inungitur.

Gaufridus Comes Andegauensis & vxor eius Mathildis plurima Normaniæ castella capiunt, & mense Augusto cum Rothomagum peruenissent, peperit Mathildis ibi Comiti Gaufredo filiũ suum tertiũ quem vocauit Vvillielmum.

Induciȩ in duos annos factȩ inter Ste- 1137
phanum Regem & Gaufredum Comitem Andegauensem, persolutis ab ipso Rege Comiti pro bono pacis quinque millibus marcarum singulis annis.

Mathildis cum Comite Roberto fra- 1139
tre suo in Angliam reuertitur, & ad portam Arundel applicans à Vvilielmo de Albenato recepta est cum magna lȩtitia & exultatione.

Stephanus Rex Angliæ Lincoluiam 1140
obsidet. Ibi prælio commisso in dįe Purificationis beatæ Mariæ Stephanus capitur, ad Matildem ducitur atque in turri de Bristollo custodiæ mancipatur, & postmodum Roberto Comite Mathildis fratre capto, mutua permutatione vterque à vinculis liberatur.

1141 Gaufredus propter Andegauensium rebellionem in Angliam transfretare abnuit misso tamen Henrici filio primogenito cum Roberto Comite Glouernensi. Interim ipse cœpit Alnei & Moritonium, Teuerchebrai, & Cereuches castella Comitis Moretonij & Abrincarensis, & Constantinjensis ei sese subdiderunt.

Mathildis à Stephano Rege apud Oxoniam obsidetur, hæc fuga circumuẽtis & arte feminea delusis regijs exploratoribus elabitur.

---

142 Fulco Rex Hierosolymitanus Gaufridi Comitis Andegauensis pater inter venandum equi casu obijt, Idib. Nouemb. corpus eius sepultum in Ecclesia Dominici sepulchri.

---

143 Gaufridus Comes Andegauensis à ciuibus Rothomagensibus solenniter susceptus est, & exinde Dux Normaniæ appellatus.

---

149 Gaufridus reddit Henrico filio suo Normaniam hæreditatem ex parte

matris suę, contra prohibitionem Ludouici Regis Francorum, vnde discordia inter ipsum Regem & Ducem orta est.

Rex Francorum Ludouicus, & Eusta- 115
chius filius Regis Stephani cum militia copiosa venerunt ad turrem de Archis ob discordiam memoratam, vbi etiam adfuit Dux Normanię Henricus, & pater eius Comes Andegauensis Gaufridus cum ingenti exercitu Andegauensium, Britonum & Normanorum. Sed videntes vtriusque partis Principes quod legiones illuc nequibant sine magna effusione sanguinis hostiliter conuenire, cœperunt de pace tractare, & interuenientibus vtrorumque amicis, Rex Francorum cœpit homagium Ducis Henrici de Normania, & sic pacifici recesserunt.

Gaufridus Comes Andegauensium, 11
Turonorum, & Cœnomanorum anno ætatis suę quadragesimo primo, VII. eid. Septemb. diem clausit extremum apud Castrum Ledi, cometa tanti Prin-

cipis occasum presignante, & in Ecclesia beati Iuliani Cœnomanensis honorificè sepultus.

Henricus Gaufridi filius Dux Normanorum & Comes Andegauorum Eleonoram Guilielmi Aquitaniç Ducis filiam à Ludouico iuniore Rege Frãcorum repudiatam, vxorem ducit, & sic factus est Dux Aquitaniç & Comes Pictauiç, quç res multis postea bellis ansam præbuit.

Dux Normanorum Henricus cum magna manu in Angliam transfretauit, plurimaque castella in ditionem suam redegit.

Pax inter Stephanum, Mathildem& Henricũ ea lege facta est, vt Stephanus deinceps tanquam legitimusRex, vsque olim viueret, regnum Angliç eo iure, quo qui optimo, obtineret,& Henricus Normaniam possideret, atque veluti verus hçres ei succederet. Robertus verò Comes, alijque Principes qui vnam vel alteram partem secuti fuissent, sine fraude suis fruerentur possessionibus.

Stephanus Angliæ Rex ætatis anno 49. obijt, cui Henricus Gaufredi Comitis Andegauenſis filius Dux Normanorum ſucceſſit.

Extraict du priuilege du Roy.

PAR grace & Priuilege du Roy il est permis à PIERRE CHEVALIER, Libraire iuré en l'vniuersité de Paris, d'imprimer, ou faire imprimer vn liure intitulé, *Ioannis Monachi maioris Monasterij, qui Rege Ludouico, iuniore vixit, Historiæ Gauffredi Ducis Normanorum, & Comitis Andegauorum, Turonorum, & Cœnomanorum libri duo hactenus non editi, ex Laur. Bochelli Bibliotheca.* Et sont faictes tres-expresses deffences à tous Libraires & Imprimeurs de l'imprimer, ou vendre, iusques au temps & terme de dix ans, sur peine de confiscation de tous les exemplaires qui se trouueront imprimez, & d'amende arbitraire, comme plus amplement est declaré és lettres données à Paris le 19. iour d'Aoust, 1610.

Par le Roy en son Conseil,
Signé, PERREAV.